

Universitätsbibliothek Wuppertal

Stoicorum veterum fragmenta

Chrysippi fragmenta logica et physica

Arnim, Hans von

Lipsiae, 1903

Physica VII. De natura deorum

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-2762](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-2762)

Physica VII.

De natura deorum.

1008 Etymologicum Magn. s. v. τελετή p. 750, 16. Χρύσιππος δὲ φησι, τοὺς περὶ τῶν θεῶν λόγους εἰκότως καλεῖσθαι τελετάς· χρῆναι γὰρ τούτους τελευταίους καὶ ἐπὶ πᾶσι διδάσκεισθαι, τῆς ψυχῆς ἐχούσης ἕξομα καὶ κεκρατημένης καὶ πρὸς τοὺς ἀμνήτους σιωπᾶν δυναμένης· μέγα γὰρ εἶναι τὸ ἄθλον ὑπὲρ θεῶν ἀκούσαι τε ὁρθὰ καὶ ἐγκρατεῖς γενέσθαι αὐτῶν.

§ 1. Πόθεν θεῶν ἔννοιαν ἔλαβον ἄνθρωποι.

1009 Aëtius Plac. I 6 Πόθεν ἔννοιαν ἔσχον θεῶν ἄνθρωποι G 34. 10 Ὁρίζονται δὲ τὴν τοῦ θεοῦ οὐσίαν οἱ Στωϊκοὶ οὕτως· πνεῦμα νοερὸν καὶ προῶδες, οὐκ ἔχον μὲν μορφήν, μεταβάλλον δ' εἰς ὃ βούλεται καὶ συνεξομοιούμενον πᾶσιν. ἔσχον δὲ ἔννοιαν τοῦτον πρῶτον μὲν ἀπὸ τοῦ κάλλους τῶν ἐμφαινόμενων προσλαμβάνοντες. οὐδὲν γὰρ τῶν καλῶν εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε γίνεται, ἀλλὰ μετὰ τινος τέχνης δημιουργούσης. καλὸς δὲ ὁ κόσμος· 15 δῆλον δὲ ἐκ τοῦ σχήματος καὶ τοῦ χρώματος καὶ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς περὶ τὸν κόσμον τῶν ἀστέρων ποιμῖλας. σφαιροειδῆς γὰρ ὁ κόσμος, ὃ πάντων σχημάτων πρωτεύει. μόνον γὰρ τοῦτο τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσιν ὁμοιοῦται· περιφερῆς δὲ ὧν ἔχει τὰ μέρη περιφερῆ· διὰ τοῦτο γὰρ κατὰ τὸν Πλάτωνα ἐν τῇ κεφαλῇ τὸ ἱερώτατον συνέστηκε, νοῦς. Καὶ τὸ χρῶμα δὲ καλόν. κνα- 20 νόδει γὰρ κέχρωσται, ὃ πορφύρας μὲν ἐστὶ μελάντερον, στίλβουσαν δὲ ἔχει τὴν ποιότητα· καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν τῷ τῆς χροιάς συντόνω διακόπτων τηλικαύτην ἀέρος ἀπόστασιν ἐκ τοσοῦτων διαστημάτων θεωρεῖται. Καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους καλός. πάντων γὰρ τῶν ὁμογενῶν τὸ περιέχον καλὸν ὡς ζῶον καὶ δένδρον. ἐπιτελεῖ τὸ κάλλος τοῦ κόσμου καὶ ταῦτα τὰ φαινόμενα· ὃ 25 μὲν γὰρ λοξὸς κύκλος ἐν οὐρανῷ διαφόροις εἰδώλοις πεπολιμῖται.

τῷ δ' ἐνὶ καρδίᾳ ἐστὶ, λέων δ' ἐπὶ τῷ, μετὰ δ' αὐτόν
παρθένος ἢ δ' ἐπὶ οἱ χηλαὶ καὶ σκορπίος αὐτός
τοξευτής τε καὶ αἰγόκερος, ἐπὶ δ' αἰγόκερῃ
ὑδροχόος· δύο δ' αὐτὸν ἐπ' ἰχθύες ἀστερόεντες. 30
τοὺς δὲ μετὰ κριός, ταῦρος δ' ἐπὶ τῷ δίδυμοί τε.

Videtur haec disputatio ex Posidonio fluxisse. Cf. Dionis Chrys. or. XII.
20 vulgo κνανώσει, corr. Beck. 27 Arat. Phaen. 545—49.

μυρία δ' ἄλλα καθ' ὁμοίας τοῦ κόσμου περικλάσεις πεποίηκεν. ὅθεν καὶ Ἐὐριπίδης φησί· (Crit. fr. 1, 33. 34 p. 598 N)

τό τ' ἀστερωπὸν οὐρανοῦ σέλας

χρόνον καλὸν ποίκιλμα τέκτονος σοφοῦ.

5 ἐλάβομεν δὲ ἐκ τούτου ἔννοιαν θεοῦ· αἰεὶ τε γὰρ ἥλιος καὶ σελήνη καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀστρῶν τὴν ὑπόγειον φορὰν ἐνεχθέντα ὅμοια μὲν ἀνατέλλει τοῖς χρώμασιν, ἴσα δὲ τοῖς μεγέθεσι, καὶ κατὰ τόπους καὶ κατὰ χρόνους τοὺς αὐτούς. διόπερ οἱ τὸν περὶ τῶν θεῶν παραδόντες σεβασμὸν διὰ τριῶν ἐξέθη-
καν ἡμῖν εἰδῶν, πρῶτον μὲν τοῦ φυσικοῦ, δευτέρου δὲ τοῦ μυθικοῦ, τρίτου
10 δὲ τοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐκ τῶν νόμων εἰληφότος. [διοικεῖσθαι del. Reiske] διδάσκειται δὲ τὸ μὲν φυσικὸν ὑπὸ τῶν φιλοσόφων, τὸ δὲ μυθικὸν ὑπὸ τῶν ποιητῶν, τὸ δὲ νομικὸν ὑφ' ἐκείνου αἰεὶ πόλεως συνίσταται.

Διαιρεῖται δὲ ἡ πᾶσα διδασκὰ εἰς εἶδη ἑπτὰ· καὶ πρῶτον μὲν τὸ ἐκ τῶν φαινομένων καὶ μετεώρων· θεοῦ γὰρ ἔννοιαν ἔσχον ἀπὸ τῶν φαινομένων
15 ἀστέρων ὄρωντες τούτους μεγάλης συμφωνίας ὄντας αἰτίους, καὶ τεταγμένως ἡμέραν τε καὶ νύκτα χειμῶνά τε καὶ θέρος ἀνατολάς τε καὶ δυσμᾶς καὶ τὰ ὑπὸ τῆς γῆς ζῳογονούμενα καὶ καρπογονούμενα. διὸ πατὴρ μὲν ἔδοξεν αὐτοῖς οὐρανὸς ὑπάρχειν, μήτηρ δὲ γῆ· τούτων δὲ ὁ μὲν πατὴρ διὰ τὸ τὰς τῶν ὑδάτων ἐκχύσεις σπερμάτων ἔχειν τάξιν, ἡ δὲ [γῆ] μήτηρ διὰ τὸ δέ-
20 χεσθαι ταῦτα καὶ τίττειν· βλέποντες δὲ τοὺς ἀστέρας αἰεὶ θέοντες αἰτίους τε τοῦ θεωρεῖν ἡμᾶς ἥλιον καὶ σελήνην θεοὺς προσηγόρευσαν. — εἰς δεύ-
τερον δὲ καὶ τρίτον τόπον τοὺς θεοὺς διεῖλον εἰς τε τὸ βλάπτον καὶ τὸ ὠφελοῦν· καὶ τοὺς μὲν ὠφελοῦντας *Αἰα*, *Ἥραν*, *Ἐρμῆν*, *Διμήτηραν*, τοὺς δὲ βλάπτοντας *Ποινᾶς*, *Ἐρινύας*, *Ἄρην*, τούτους ἀφοσιούμενοι χαλεποὺς ὄντας
25 καὶ βιαίους. — τέταρτον καὶ πέμπτον προσεθείκασι τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς πάθεσι, παθῶν μὲν *Ἐρωτα*, *Ἀφροδίτην*, *Πόθον*, πραγμάτων δὲ *Ἐλπίδα*, *Δίκην*, *Ἐδνομίαν*. — ἕκτον δὲ τόπον προσέλαβον τὸ ὑπὸ τῶν ποιητῶν πεπλασμένον· *Ἡσίωδος* γὰρ βουλούμενος τοῖς γεννητοῖς θεοῦ πατέρα συστήσαι εἰσήγαγε τοιοῦτους αὐτοῖς γεννήτορας (Hes. theog. 134)

30 Κοῖόν τε Κρεῖόν θ' Ὑπερίονά τ' Ἰαπετόν τε.

διὰ τοῦτο καὶ μυθικὸν κέκληται. — ἕβδομον δὲ καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ διὰ τὰς εἰς τὸν κοινὸν βίον εὐεργεσίας ἐκτετιμημένον, ἀνθρώπινον δὲ γεννηθὲν ὡς *Ἡρακλῆα* ὡς *Διοσκόρους* ὡς *Διώνυσον*. — ἀνθρωποειδεῖς δ' αὐτοὺς ἔφασαν εἶναι, διότι τῶν μὲν ἀπάντων τὸ θεῖον κυριώτατον, τῶν δὲ ζῶων ἀνθρώπος
35 κάλλιστον, κεκοσμημένον ἀρετῇ διαφόρως κατὰ τὴν τοῦ νοῦ σύστασιν· [τὸ κράτιστον] τοῖς οὖν ἀριστεύουσι τὸ κράτιστον ὁμοίως [καὶ καλῶς] ἔχειν διανοήθησαν.

Cf. Philo Leg. Alleg. III p. 107 M. Sextus adv. math. IX 26. 27.

1010 Philo de monarchia I p. 216 M. Πόθεν τοῦ εἶναι θεὸν λαμ-
40 βάνομεν ἔννοιαν.

— Ἄνο δ' ἐν ταῖς περὶ θεοῦ ζητήσεσι τὰ ἀνωτάτω ταῦτα ἐπαπορεῖ ἡ διάνοια τοῦ φιλοσοφοῦντος ἀνόθως· ἔν μὲν εἰ ἔστι τὸ θεῖον, ἔνεκα τῶν ἐπιτηδευσάντων ἀθεότητα, κακῶν τὴν μεγίστην· ἕτερον δὲ τὸ τί ἔστι κατὰ τὴν οὐσίαν. Τὸ μὲν οὖν πρότερον οὐ πολλὸς πόνος ἰδεῖν, τὸ δὲ δευτέρου
45 οὐ χαλεπὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἴσως ἀδύνατον, ἐπισκεπτέον δ' ἐκότερα.

8 τοὺς θεοὺς coni. Reiske. 13 δὲ ἡ Diels, trad. δῆ. 19 γῆ secl. Diels. 26 πάθεσι καθάπερ Ἐρωτα libri, corr. Usener. 28 θεοὺς coni. Diels, libri θεοῖς. 36 inclusit Diels. || κατὰ κάλλος Diels dub.

Ἄει τολύνη γνωρίσματα τῶν δημιουργῶν πέφυκέ πως εἶναι τὰ δημιουργηθέντα· τίς γάρ ἀνδριάντας ἢ γραφὰς θεασάμενος οὐκ εὐθύς ἐνόησεν ἀνδριαντοποιὸν ἢ ζωγράφον; τίς δ' ἐσθῆτας ἢ ναῦς ἢ οἰκίας ἰδὼν οὐκ ἐννοίαν ἔλαβεν ὑφάντου καὶ ναυπηγοῦ καὶ οἰκοδόμου. Παρελθὼν δέ τις εἰς πόλιν εὐνομον, ἐν ἧ τὰ τῆς πολιτείας σφόδρα καλῶς διακεκόσμηται, τί ἕτερον ὑπο-⁵ λήφεται ἢ ὅτι ἐπιστατεῖται ἢ δε ἢ πόλις ὑπ' ἀρχόντων [ὡς] ἀγαθῶν; Τὸν οὖν ἀφικόμενον εἰς τὴν ἀληθῶς Μεγαλόπολιν, τόνδε τὸν κόσμον, καὶ θεασάμενον τὴν ὄρεινὴν καὶ πεδιάδα πλήθουσιν ζώων καὶ φυτῶν, καὶ ποταμῶν ἀνδιγενῶν καὶ χειμάρρων φορᾶς καὶ πελαγῶν ἀναγύσεις καὶ εὐκρασίαν ἀέρος καὶ τῶν ἐτησίων ὥρων τροπᾶς· εἶτα ἥλιον καὶ σελήνην, τοὺς ἡμέρας καὶ ¹⁰ νυκτὸς ἡγεμόνας, καὶ τὰς τῶν ἄλλων πλανητῶν τε καὶ ἀπλανῶν καὶ τοῦ σύμπαντος οὐρανοῦ περιπολήσεις καὶ χορείας, οὐκ εἰκότως, μᾶλλον δὲ ἀναγκαιῶς ἐννοίαν λήψεσθαι δεῖ τοῦ πατρὸς καὶ ποιητοῦ καὶ προσέτι ἡγεμόνος; Οὐδὲν γὰρ τῶν τεχνικῶν ἔργων ἀπαντοματίζεται· τεχνικώτατος δὲ καὶ ὁ ¹⁵ κόσμος, ὡς ὑπὸ τινος τὴν ἐπιστήμην ἀγαθοῦ καὶ τελειοτάτου πάντως δεδη-
μουρηθῆσθαι.

§ 2. Esse deos argumentis probatur.

1011 Cicero de nat. deor. III 10, 25. *Et Chrysippus tibi acute dicere videbatur, homo sine dubio versutus et callidus (versutos eos appello, quorum celeriter mens versatur, callidos autem, quorum, tamquam ²⁰ manus opere, sic animus usu concalluit) is igitur: „Si aliquid est, inquit, quod homo efficere non possit, qui id efficit, melior est homine. Homo autem haec, quae in mundo sunt, efficere non potest: qui potuit igitur, is praestat homini. Homini autem praestare quis possit, nisi deus? Est igitur deus.“* ²⁵

ibidem 26. *Idemque si dei non sint, negat esse in omni natura quicquam homine melius; id autem putare quemquam hominem, nihil homine esse melius, summae arrogantiae censet esse. — — Et si domus pulchra sit, intelligamus eam dominis, inquit, aedificatam esse, non muribus: sic igitur mundum deorum domum ³⁰ existimare debemus.*

1012 Cicero de natura deorum II 6, 16. *Chrysippus quidem, quamquam est acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipsa natura didicisse, non ut ipse reperisse videatur. „Si enim,“ inquit, „est aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod ³⁵ vis, quod potestas humana efficere non possit: est certe id, quod illud efficit, homine melius. Atqui res caelestes omnesque eae, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non*

13 λήψεσθαι δεῖ graecum non est, requiritur λήφεται. 27 nihil — melius del. Davisius. 29 scribendum: homini.

possunt. Est igitur id, <a> quo illa conficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixeris, quam deum? Etenim si dii non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? In eo enim solo est ratio, qua nihil potest esse praestantius. 5 *Esse autem hominem, qui nihil in omni mundo melius esse quam se putet, desipientis arrogantiae est. Ergo est aliquid melius. Est igitur profecto deus.*"

Cf. Lactantius de ira cp. 10. *Si quid est, inquit Chrysippus, quod efficiat ea, quae homo, licet ratione sit praeditus, facere non possit, 10 id profecto est maius et fortius et sapientius homine.*

Cic. ibid. § 17. *An vero, si domum magnam pulchramque videris, non possis adduci, ut, etiamsi dominum non videas, muribus illam et mustelis aedificatam putes: tantum ergo ornatum mundi, tantam varietatem pulchritudinemque rerum caelestium, tantam vim et magnitudinem 15 maris atque terrarum, si tuum ac non deorum immortalium domicilium putes, nonne plane desipere videare?*

1013 Sextus adv. math. IX 78. τῶν τε σωμάτων τὰ μὲν ἔστιν ἠνωμένα, τὰ δὲ ἐκ συναπτομένων, τὰ δὲ ἐκ διεστώτων. ἠνωμένα μὲν οὖν ἔστι τὰ ὑπὸ μιᾶς ἕξεως κρατούμενα, καθάπερ φυτόα καὶ ζῷα, ἐκ συναπτομένων 20 δὲ τὰ ἐκ τε παρακειμένων καὶ πρὸς ἓν τι κεφάλαιον νεύοντων συνεστώτα ὡς ἀλύσεις καὶ πυργίσκοι καὶ νῆες, ἐκ διεστώτων δὲ τὰ ἐκ διεξευγμένων καὶ [ἐκ] κωρυθισμένων καὶ καθ' αὐτὰ ὑποκειμένων συγκείμενα, ὡς στρατιαὶ καὶ ποῖμναι καὶ χοροί. ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ κόσμος σῶμα ἔστιν, ἥτοι ἠνωμένον ἔστι σῶμα ἢ ἐκ συναπτομένων ἢ ἐκ διεστώτων. οὔτε δὲ ἐκ συναπτομένων οὔτε 25 ἐκ διεστώτων, ὡς δεικνυμὲν ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν συμπαθειῶν. κατὰ γὰρ τὰς τῆς σελήνης ἀξήσεις καὶ φθίσεις πολλὰ τῶν τε ἐπιγείων ζῴων καὶ θαλασσίων φθίνει τε καὶ αὐξεται, ἀμπώτεις τε καὶ πλημμυρίδες περὶ τινὰ μέρη τῆς θαλάσσης γίνονται. ὡσαύτως δὲ καὶ κατὰ τινὰς τῶν ἀστέρων ἐπιτολὰς καὶ δύσεις μεταβολαὶ τοῦ περιέχοντος καὶ παμπούλιλοι περὶ τὸν ἀέρα τροπαὶ συμβαίνουσιν, 30 ὅτε μὲν ἐπὶ τὸ κρεῖττον, ὅτε δὲ λοιμικῶς. ἐξ ὧν συμφανὲς ὅτι ἠνωμένον τι σῶμα καθέστηκεν ὁ κόσμος. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐκ συναπτομένων ἢ διεστώτων οὐ συμπάσχει τὰ μέρη ἀλλήλοις, εἴ γε ἐν στρατιᾷ πάντων, εἰ τύχοι, διαφθαρέντων τῶν στρατιωτῶν οὐδὲν κατὰ διάδοσιν πάσχειν φαίνεται ὁ περισῶθις· ἐπὶ δὲ τῶν ἠνωμένων συμπαθειὰ τίς ἐστιν, εἴ γε δακτύλου 35 τεμνομένου τὸ ὅλον συνδιατίθεται σῶμα. ἠνωμένον τοίνυν ἔστι σῶμα καὶ ὁ κόσμος. ἀλλ' ἐπεὶ τῶν ἠνωμένων σωμάτων τὰ μὲν ὑπὸ ψιλῆς ἕξεως συνέχεται, τὰ δὲ ὑπὸ φύσεως, τὰ δὲ ὑπὸ ψυχῆς, καὶ ἕξεως μὲν ὡς λίθοι καὶ ξύλα, φύσεως δὲ καθάπερ τὰ φυτὰ, ψυχῆς δὲ τὰ ζῷα, πάντως δὴ καὶ ὁ κόσμος ὑπὸ τίνος τούτων διακρατεῖται. καὶ ὑπὸ μὲν ψιλῆς ἕξεως οὐκ ἂν 40 συνέχοιτο. τὰ γὰρ ὑπὸ ἕξεως κρατούμενα οὐδεμίαν ἀξιόλογον μεταβολὴν τε καὶ τροπὴν ἀναδέχεται, καθάπερ ξύλα καὶ λίθοι, ἀλλὰ μόνον ἐξ αὐτῶν πάσχει τὴν κατὰ ἄνεσιν καὶ τὴν κατὰ συμπίεσμον διάθεσιν· ὁ δὲ κόσμος ἀξιολόγους ἀναδέχεται μεταβολὰς, ὅτε μὲν κρουμαλέου τοῦ περιέχοντος γιγνομένου ὅτε δὲ ἀλεεινοῦ, καὶ ὅτε μὲν ἀρχμῶδους ὅτε δὲ νοτεροῦ, ὅτε δὲ ἄλλως πως κατὰ τὰς

τῶν οὐρανίων κινήσεις ἑτεροιοιούμενον· οὐ τοίνυν ὑπὸ ψιλῆς ἕξεως ὁ κόσμος
 συνέχεται. εἰ δὲ μὴ ὑπὸ ταύτης, πάντως ὑπὸ φύσεως· καὶ γὰρ τὰ ὑπὸ
 ψυχῆς διακρατούμενα πολὺ πρότερον ὑπὸ φύσεως συνείχεται. ἀνάγκη ἄρα
 ὑπὸ τῆς ἀρίστης αὐτὸν φύσεως συνέχεσθαι, ἐπεὶ καὶ περιέχει τὰς πάντων
 φύσεις. ἢ δὲ γε τὰς πάντων περιέχουσα φύσις καὶ τὰς λογικὰς περιέσχημεν. 5
 ἀλλὰ καὶ ἢ τὰς λογικὰς περιέχουσα φύσις πάντως ἐστὶ λογική. οὐ γὰρ οἶόν
 τε τὸ ὅλον τοῦ μέρους χεῖρον εἶναι, ἀλλ' εἰ ἀρίστη ἐστὶ φύσις ἢ τὸν κόσμον
 διοικοῦσα, νοερά τε ἔσται καὶ σπουδαία καὶ ἀθάνατος. τοιαύτη δὲ τυγχά-
 νουσα θεός ἐστίν, εἰσὶν ἄρα θεοί.

1014 Sextus adv. math. IX 86. εἴτερ τε ἐν γῆ καὶ θαλάσῃ, πολλῆς 10
 οὔσης παχυμερείας, ποικίλα συνίσταται ζῶα ψυχικῆς τε καὶ αἰσθητικῆς με-
 τέχοντα δυνάμεως, πολλῶ πιθανώτερον ἐστὶν ἐν τῷ ἀέρι, πολὺ τὸ καθαρόν
 καὶ εἰλικρινές ἔχοντι τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρ, ἔμψυχά τινα καὶ νοερά
 συνίστασθαι ζῶα. καὶ τούτω συμφωνεῖ τὸ τοῦς Διοσκουόρου ἀγαθούς τινας
 εἶναι δαίμονας, „σωτήρας εὐσέλμων νεῶν“ καὶ τὸ (Hes. Op. et D. 252) 15

τρὶς γὰρ μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
 ἀθάνατοι Ζητὸς φύλακες μερόπων ἀνθρώπων.

ἀλλ' εἰ ἐν τῷ ἀέρι πιθανόν ὑπάρχειν ζῶα, πάντως εὐλογον καὶ ἐν τῷ αἰθέρι
 ζῶων εἶναι φύσιν, ὅθεν καὶ ἄνθρωποι νοερᾶς μετέχουσι δυνάμεως, ἐκεῖθεν
 αὐτὴν σπᾶσαντες. ὄντων δὲ αἰθερίων ζῶων καὶ κατὰ πολὺ τῶν ἐπιγείων 20
 ὑπερφέρειν δοκούντων τῷ ἄφθαρτα εἶναι καὶ ἀγέννητα, δοθήσεται καὶ θεοὺς
 ὑπάρχειν, τούτων μὴ διαφέροντας.

1015 Sextus adv. math. IX 95 (antecedit locus Xenoph. Mem. I 4, 8).
 τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ τοῦ Ξενοφώντος ἐστὶ λόγος, δυνάμιν γε ἐπαγωγικὴν ἔχων
 καὶ τοιαύτην· „γῆς πολλῆς οὔσης ἐν τῷ κόσμῳ μικρὸν μέρος ἔχεις, καὶ ὕγροῦ 25
 πολλοῦ ὄντος ἐν τῷ κόσμῳ μικρὸν μέρος ἔχεις· καὶ νοῦ ἄρα πολλοῦ ὄντος
 ἐν τῷ κόσμῳ μικρὸν μέρος ἔχεις. νοερός ἄρα ὁ κόσμος ἐστίν, καὶ διὰ τοῦτο
 θεός.“ (enarrantur deinde § 96 97 quae alii philosophi huic argumentationi
 obiecerant et refutantur). 98. ἔνεστι δὲ καὶ οὕτως τὸν αὐτὸν συνερωτᾶν
 λόγον. „εἰ μὴ ἦν τι γεῶδες ἐν τῷ κόσμῳ, οὐδὲ ἐν σοὶ τι ἂν ἦν γεῶδες, 30
 καὶ εἰ μὴ ἦν τι ὕγρον ἐν κόσμῳ, οὐδ' ἂν ἐν σοὶ ἦν τι ὕγρον· καὶ ὁμοίως
 ἐπὶ ἀέρος καὶ πυρός· τοίνυν καὶ εἰ μὴ ἦν τις ἐν κόσμῳ νοῦς, οὐδ' ἂν ἐν
 σοὶ τις ἦν νοῦς· ἔστι δὲ γε ἐν σοὶ τις νοῦς· ἔστιν ἄρα καὶ ἐν κόσμῳ. καὶ
 διὰ τοῦτο νοερός ἐστὶν ὁ κόσμος. νοερός δὲ ὢν καὶ θεός καθέστηκεν.“
 τῆς δὲ αὐτῆς δυνάμεως ἐστὶ καὶ ὁ τοῦτον τὸν τρόπον ἔχων λόγος· ἄρα γε 35
 ἀγάλμα εὐ δεδημιουργημένον θεασάμενος διστάσειας ἂν, εἰ τεχνίτης νοῦς
 τοῦτο ἐποίησεν; ἢ οὐτ' ἂν ἀπόσχοις τοῦ ὑπονοεῖν τι τοιοῦτον, ὡς καὶ θαν-
 μάζειν τὴν περιττότητα τῆς δημιουργίας καὶ τὴν τέχνην; ἀρ' οὖν ἐπὶ μὲν
 τούτων τὸν ἕξωθεν θεωρῶν τύπον προσμαρτυρεῖς τῷ κατεσκευασμένῳ καὶ φῆς
 εἶναι τινα τὸν δημιουργόν, τὸν δὲ ἐν σοὶ ὄρων νοῦν, τοσαύτη ποικιλία δια- 40
 φέροντα παντὸς ἀγάλματος καὶ πάσης γραφῆς, γεννητὸν ὄντα νομίζεις ἀπὸ
 τύχης γεγονέναι, οὐχὶ δὲ ὑπὸ τινος δημιουργοῦ δυνάμιν καὶ σύνεσιν ὑπερ-
 βάλλουσαν ἔχοντος; ὅσπερ οὐκ ἂν ἄλλοθι που διατρέβοι ἢ ἐν τῷ κόσμῳ,
 διοικῶν αὐτὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ γεννῶν τε καὶ αὐξῶν. οὗτος δὲ ἐστὶ θεός.
 εἰσὶν ἄρα θεοί. 45

1016 Sextus adv. math. IX 111. πρὸς τούτοις καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ

19 ἐκεῖθεν Bk. in adn., κείθεν CR, κάκειθεν ceteri. 21 ἄφθαρτα] hoc a
 Chrysippo abhorret. 32 τις Bk., τι libri.

κόσμου κινήσεως επιχειροῦσι κατασκευάζειν τὴν τῶν θεῶν ὑπαρξίν οἷτε ἀπὸ τῆς Στοᾶς καὶ οἱ τούτοις συμπνέοντες. ὅτι γὰρ κινεῖται ὁ κόσμος πᾶς ἂν τις ὁμολογήσειεν ὑπὸ πολλῶν εἰς τοῦτο ἐναγόμενος. ἤτοι οὖν ὑπὸ φύσεως κινεῖται ἢ ὑπὸ προαιρέσεως ἢ ὑπὸ δίνης καὶ κατ' ἀνάγκην. ἀλλ' ὑπὸ μὲν δίνης καὶ κατ' ἀνάγκην οὐκ εὐλογον. ἤτοι γὰρ ἄτακτός ἐστιν ἢ δια-
 5 τεταγμένη ἢ δίνη. καὶ εἰ μὲν ἄτακτος, οὐκ ἂν δυνηθεῖη τεταγμένως τι κινεῖν· εἰ δὲ μετὰ τάξεώς τι κινεῖ καὶ συμφωνίας, θεία τις ἔσται καὶ δαιμόνιος· οὐ γὰρ ἂν ποτε τεταγμένως καὶ σωτηρίως τὸ ὅλον ἐκίνει μὴ νοερά καὶ θεία καθεστῶσα. τοιαύτη δὲ οὐσα οὐκέτι ἂν εἴη δίνη· ἄτακτον γὰρ ἐστὶν αὕτη
 10 καὶ ὀλιγοχρόνιον. ὥστε κατ' ἀνάγκην μὲν καὶ ὑπὸ δίνης, ὡς ἔλεγον οἱ περὶ τὸν Δημόκριτον, οὐκ ἂν κινεῖτο ὁ κόσμος. καὶ μὴν οὐδὲ φύσει ἀφαντάστῳ, παρόσον ἢ νοερά φύσει ἀμείνων ἐστὶ ταύτης. ὁρῶνται δὲ τοιαῦται φύσεις ἐν κόσμῳ περιεχόμεναι. ἀνάγκη ἄρα καὶ αὐτὸν νοερὰν ἔχειν φύσιν, ὑφ' ἧς τεταγμένως κινεῖται, ἣτις εὐθέως ἐστὶ θεός. (Sequuntur § 115—120 duo
 15 alia argumenta a motu mundi ducta).

1017 Sextus adv. math. IX 123. σκοπῶμεν δὲ ἐξῆς καὶ τὸν τρόπον τῶν ἀκολουθούντων ἀτόπων τοῖς ἀναιροῦσι τὸ θεῖον. εἰ γὰρ μὴ εἰσὶ θεοί, οὐκ ἔστιν εὐσέβεια, μόνον τῶν αἰρετῶν ὑπάρχουσα. ἔστι γὰρ εὐσέβεια ἐπιστήμη θεῶν θεραπείας· τῶν δ' ἀνυπάρχτων οὐ δύναται τις εἶναι θεραπεία,
 20 ὅθεν οὐδὲ ἐπιστήμη τις περὶ ταύτην γενήσεται. — ὥστε εἰ μὴ εἰσὶ θεοί, ἀνυπαρκτός ἐστιν ἢ εὐσέβεια. ὑπάρχει δὲ εὐσέβεια· τοίνυν ρητέον εἶναι θεούς. καὶ πάλιν εἰ μὴ εἰσὶ θεοί, ἀνυπαρκτός ἐστιν ἢ ὁσιότης, δικαιοσύνη τις οὐσα πρὸς θεούς· ἐστὶ δὲ γε κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας καὶ προλήψεις πάντων ἀνθρώπων ὁσιότης, καθότι καὶ ὁσιόν ἐστιν. καὶ <τὸ> θεῖον ἄρα
 25 ἔστιν. εἴ γε μὴν μὴ εἰσὶ θεοί, ἀναιρεῖται σοφία, ἐπιστήμη οὐσα θεῖον τε καὶ ἀνθρωπείων πραγμάτων, — οὐδὲ ἐπιστήμη τις ἔσται θεῖον καὶ ἀνθρωπείων πραγμάτων, ἀνθρώπων <μὲν> ὑπαρχόντων θεῶν δὲ μὴ ὑφεστώτων· ἄτοπον δὲ γε λέγειν μὴ εἶναι σοφίαν· ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ τοὺς θεοὺς ἀξιοῦν ἀνυπαρκτοῦς. καὶ μὴν εἴπερ καὶ ἡ δικαιοσύνη κατὰ τὴν ἐπιπλοκὴν
 30 τῶν ἀνθρώπων πρὸς τε ἀλλήλους καὶ πρὸς θεοὺς εἰσῆται, εἰ μὴ εἰσὶ θεοί, οὐδὲ δικαιοσύνη συστήσεται· ὕπερ ἄτοπον. — ρητέον ἄρα καὶ θεοὺς ὑπάρχειν.

1018 Sextus adv. math. IX 132. πρὸς τούτοις εἰ μὴ εἰσὶ θεοί, οὐδὲ μαντική ὑπάρχει, ἐπιστήμη οὐσα θεωρητικὴ καὶ ἐξηγητικὴ τῶν ὑπὸ θεῶν ἀνθρώποις διδομένων σημείων, οὐδὲ μὴν θεοληπτικὴ καὶ ἀστρομαντικὴ, οὐ
 35 λογικὴ, οὐχ ἢ δι' ὄνειρον πρόρρησις. ἄτοπον δὲ γε τοσοῦτο πλῆθος πραγμάτων ἀναιρεῖν πεπιστευμένων ἤδη παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις· εἰσὶν ἄρα θεοί.

1019 Themistius Paraphr. in Anal. poster. p. 79, 1 Spengel. τὸ εἶναι πολλαχῶς ἐν ταῖς ἀποδείξεσι μέτιμεν· ἐνίοτε μὲν γὰρ ἀπὸ συμβεβηκός καὶ πόρρω τῆς οὐσίας τοῦ πράγματος, ἐνίοτε δὲ ἀπὸ τοῦ
 40 πράγματος καὶ τοῦ ἐκείνου τι ἔχειν, οἷον „εἰσὶ θεοί“ ἀπὸ συμβεβηκός μὲν, ὅτι εἰσὶ βωμοὶ ὡς Χρύσιππος φησιν, ἀπὸ δὲ τοῦ πράγματος ὅτι θεραπεύουσιν, ὅτι προλέγουσιν, ὅτι κινεῖνται τὸν ἄπειρον χρόνον ποικίλας κινήσεις.

Cf. idem ad Arist. de anima I 1 p. 8 Sp. ὥπερ εἴ τις θεὸν

7 κινεῖ Bk., κινεῖται libri. 18 μόνον τῶν αἰρετῶν corrupta, μία τῶν ἀρετῶν coniecit Bk. 24 τὸ add. Bk. 27 μὲν add. Bk. 35 λογικὴ corruptum. 40 τοῦ—ἔχειν corrupta.

δρῖσασθαι προελόμενος τὸ βωμόν εἶναι θεῶν καὶ θυσίας καὶ νεῶς καὶ ἀγάλματα οἶοιτο αὐτῷ συμβαλεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τί ἦν εἶναι, καθάπερ ὑπελάμβανε Χρύσιππος· λίαν γὰρ ἀπηρηγμένα ταῦτα τῆς οὐσίας ἐστὶ τῶν θεῶν· τὸ μέντοι γε κινεῖσθαι ἀεὶ καὶ τὸ 5 προλέγειν μὲν τὸν Ἀπόλλω, θεραπεύειν δὲ τὸν Ἀσκληπιὸν ἱκανὸν ἤδη προοίμιον τοῦ τί ἦν εἶναι οἶον ὅτι θεὸς ἐστὶ ζῶν ἀίδιον εὐποητικὸν ἀνθρώπων.

1020 Sextus adv. math. IX 77. καὶ ἔτι τὸ γεννητικὸν λογικοῦ καὶ φρονίμου πάντως καὶ αὐτὸ λογικόν ἐστι καὶ φρόνιμον. ἡ δὲ γε προειρημένη 10 δύναμις (scil. ἡ τὴν τῶν ὄντων οὐσίαν κινουσα καὶ σχηματίζουσα) ἀνθρώπου πέφυκε κατασκευάζειν· λογικὴ τοίνυν καὶ φρονίμη γενήσεται, ὅπερ ἦν θείας φύσεως. εἰσὶν ἄρα θεοὶ.

§ 3. Qualis sit deus.

1021 Diogenes Laërt. VII 147. Θεὸν δὲ εἶναι ζῶν ἀθάνατον λογι- 15 κὸν τέλειον ἢ νοερόν ἐν εὐδαιμονίᾳ, κακοῦ παντὸς ἀνεπίδεκτον, προνοητικὸν κόσμον τε καὶ τῶν ἐν κόσμῳ· μὴ εἶναι μέντοι ἀνθρωπόμορφον. εἶναι δὲ τὸν μὲν δημιουργὸν τῶν ὄλων καὶ ὥσπερ πατέρα πάντων, κοινῶς τε καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ τὸ διῆκον διὰ πάντων, ὃ πολλαῖς προσηγορίαις προσονομάζεται κατὰ τὰς δυνάμεις. Δία μὲν γὰρ φασὶ δι' ὃν τὰ πάντα, Ζῆνα δὲ καλοῦσι 20 παρ' ὅσον τοῦ ζῆν αἰτίος ἐστὶν ἢ διὰ τοῦ ζῆν κελώρηκεν, Ἀθηνᾶν δὲ κατὰ τὴν εἰς αἰθέρα διάτασιν τοῦ ἡγεμονικοῦ αὐτοῦ, Ἥραν δὲ κατὰ τὴν εἰς ἄερα καὶ Ἥφαιστον κατὰ τὴν εἰς τὸ τεχνικὸν πῦρ καὶ Ποσειδῶνα κατὰ τὴν εἰς τὸ ὑγρὸν καὶ Ἀήμητραν κατὰ τὴν εἰς γῆν. ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἄλλας 25 προσηγορίας ἐχόμενοι τινος οἰκειότητος ἀπέδοσαν.

1022 Diogenes Laërt. VII 148. Οὐσίαν δὲ θεοῦ Ζήνων μὲν φησι τὸν ὅλον κόσμον καὶ τὸν οὐρανόν, ὁμοίως δὲ καὶ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ θεῶν.

1023 Philodemus de pietate c. 15 (DDG p. 548, 4). κὰν τοῖς περὶ Προνοίας μέντοι τὰς αὐτὰς ἐκτίθησιν συνοικειώσεις τῇ ψυχῇ 30 τοῦ παντὸς καὶ τὰ τῶν θεῶν ὀνόματα ἐφαρμόττει τῆς δρεμιύτητος ἀπολαύων ἀκοπιάτως.

1024 Seneca de beneficiis IV 7. „Natura,“ inquit, „haec mihi praestat.“ Non intellegis te, cum hoc dicis, mutare nomen deo? quid enim aliud est natura quam deus et divina ratio toti mundo partibusque eius 35 inserta. Quotiens voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare: et Iovem illum optimum ac maximum rite dices et Tonantem et Statorem. — Hunc eundem et fatum si dixeris, non mentieris. nam cum fatum nihil aliud sit quam series inplexa causarum, ille est

16 τέλειον om. F. || τινος P^s in litura sex litt. παντὸς F in ras. 18 καὶ
erasum in P, add. post ὥσπερ P^s. || δὲ BPF (pro τε). 20 καὶ ζῆνα (om. δὲ)
BP. 22 εἰς om. B ἐς P; αἰθέρα ἦτοι αἰθέρα F. || τοῦ ἡγ. αὐτοῦ om. F. || εἰς
om. B ἐς PF. 28 ἐν τῷ ᾧ BP, ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ vulg. (F).

prima omnium causa, ex qua ceterae pendent. Quaecunque voles illi nomina proprie aptabis vim aliquam effectumque coelestium rerum continentia: tot appellationes eius possunt esse quot munera. cp. 8. Hunc et Liberum patrem et Herculem ac Mercurium nostri putant; Liberum patrem, quia
 5 omnium parens sit, quod primum inventa seminum vis est ** consultura per voluptatem. Herculem quia vis eius invicta sit, quandoque lassata fuerit operibus editis in ignem recessura. Mercurium, quia ratio penes illum est numerusque et ordo et scientia. Quocunque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet.

10 **1025** Lactantius div. instit. I 5. *Chrysippus naturalem vim divina ratione praeditam, interdum divinam necessitatem deum nuncupat.*

1026 Ioannes Damascenus de haeresibus 7. *Στωϊκοὶ σῶμα τὸ πᾶν δογματίζοντες καὶ αἰσθητὸν τοῦτον τὸν κόσμον θεὸν νομίζοντες. Τινὲς δὲ ἐκ τῆς τοῦ πυρὸς οὐσίας τὴν φύσιν ἔχειν αὐτὸν ἀπεφήναντο. Καὶ τὸν μὲν
 15 θεὸν νοῦν ὀρίζουσι, ὡς καὶ ψυχὴν παντὸς τοῦ ὄντος κύτους οὐρανοῦ καὶ γῆς. σῶμα δὲ αὐτοῦ τὸ πᾶν, ὡς ἔφη, καὶ ὀφθαλμοὺς τοὺς φαστῆρας. τὴν δὲ σάρκα ἀπόλλυσθαι καὶ τὴν ψυχὴν πάντων μεταγγίζεσθαι ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα.*

1027 Aëtius Plac. I 7, 33. *Οἱ Στωϊκοὶ νοερὸν θεὸν ἀποφαίνονται, πῦρ τεχνικόν, ὁδῶ βαδίζον ἐπὶ γένεσιν κόσμου, ἐμπειριελήφους πάντας τοὺς
 20 σπερατικὸν λόγους, καθ' οὓς ἕκαστα καθ' εἰμαρμένην γίνεται καὶ πνεῦμα μὲν διήκον δι' ὅλον τοῦ κόσμου, τὰς δὲ προσηγορίας μεταλαμβάνον κατὰ τὰς τῆς ὕλης, δι' ἧς κερῶρηκε, παραλλάξεις. θεοὺς δὲ καὶ τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀστέρας καὶ τὴν γῆν, τὸν δ' ἀνωτάτω πάντων νοῦν ἐν αἰθέρι (ἐναί-
 25 θέριον εἶναι θεόν Stob.).*

cf. Athenag. c. 6. *οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Στοᾶς κἂν ταῖς προσηγορίαις κατὰ τὰς παραλλάξεις τῆς ὕλης, δι' ἧς φασὶ τὸ πνεῦμα χωρεῖν τοῦ θεοῦ, πληθύνουσι τὸ θεῖον τοῖς ὀνόμασι, τῷ γοῦν ἔργῳ ἕνα νομίζουσι τὸν θεόν. εἰ γὰρ ὁ μὲν θεὸς πῦρ τεχνικόν etc.*

§ 4. Deum esse corpus

(spiritum per omnem materiam percurrentem).

1028 Theodoretus graec. affect. cur. p. 37, 33. *φεύξεται δὲ καὶ τῶν Στωϊκῶν τὴν ἀπρεπῆ περὶ τοῦ θείου δόξαν. σωματοειδῆ γὰρ οὗτοι τὸν θεὸν ἔφασαν εἶναι.*

35 **1029** Hippolytus Philos. 21 (DDG 571, 7). *Στωϊκοὶ καὶ αὐτοὶ μὲν ἐπὶ τὸ συλλογιστικώτερον τὴν φιλοσοφίαν ἠΰξησαν καὶ σχεδὸν ὄροις περιέλαβον ὁμόδοξοι γενόμενοι ὃ τε Χρυσίππος καὶ Ζήρων, οἱ ὑπέθεντο καὶ αὐτοὶ ἀρχὴν μὲν θεὸν τῶν πάντων, σῶμα ὄντα τὸ καθαρῶτατον, διὰ πάντων δὲ διήκειν τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ.*

40 **1030** Olympiodorus ad Plat. Phaedon. p. 28 ed. Finckh. *διὸ καὶ ὁ φιλόσοφος χορὸς ὁ τῶν Στωϊκῶν διὰ τὸ κατὰ φαντασίαν ἐνεργεῖν σῶμα τὸν θεὸν ὑπέλαβον· αὐτὴ γὰρ τοῖς ἀσωμάτοις σώματα περιτίθησι.*

23 κατὰ τὰς Gal. et Athenag., δι' ὅλης libri Plut. et Stob. 37 Cf. I n. 153.

1031 Servius in Verg. Aeneid. VI 727. aut certe secundum eos locutus est, qui dicunt deum corporalem esse et eum ita definiunt: πῦρ νοερόν, id est ignem sensualem. quod si verum est, corpus est.

1032 Eusebius Praep. evang. III 9, 9. κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς τὴν πυρώδη καὶ θερμὴν οὐσίαν τὸ ἡγεμονικὸν φάσκοντας εἶναι τοῦ κόσμου, καὶ τὸν θεὸν εἶναι σῶμα καὶ τὸν δημιουργὸν αὐτόν, οὐδ' ἕτερον τῆς τοῦ πυρὸς δυνάμεως.

1033 Theophilus ad Autolyicum I 4. ἄλλοι δ' αὖ τὸ δι' ὅλον κερωρηκὸς πνεῦμα θεὸν δογματίζουσιν.

1034 Tertullianus Apologeticum cp. 47. Alii incorporalem (deum scil.) adseverant, alii corporalem, ut tam Platonici quam Stoici.

ibidem: positum vero extra mundum Stoici, qui figuli modo extrinsecus torqueat molem hanc.

cf. ad nationes II 2.

1035 Clemens Al. Stromat. V 14 p. 699. φασὶ γὰρ σῶμα εἶναι τὸν θεὸν οἱ Στωϊκοὶ καὶ πνεῦμα κατ' οὐσίαν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὴν ψυχὴν. paulo post: ἀλλ' οἱ μὲν διήκειν διὰ πάσης τῆς οὐσίας τὸν θεὸν φασίν.

1036 Tertullianus adv. Hermog. cp. 44. Stoici enim volunt deum sic per materiam decucurrisse quomodo mel per favos.

1037 Sextus Pyrrh. Hypot. III 218. ὡς Ἀριστοτέλης μὲν ἀσώματον εἶπεν εἶναι τὸν θεὸν καὶ πέρας τοῦ οὐρανοῦ, Στωϊκοὶ δὲ πνεῦμα διήκον καὶ διὰ τῶν εἰδεχθῶν.

1038 Alexander Aphr. de anima libri mantissa p. 113, 12 Bruns. ἀντιπίπτειν ἔδοκει μοι τούτοις τό τε τὸν νοῦν καὶ ἐν τοῖς φανλοτάτοις εἶναι, θεῖον ὄντα, ὡς καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἔδοξεν.

1039 Clemens Al. Coh. ad. gent. p. 58 Pott. Οὐδὲ μὴν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς παρελεύσομαι, διὰ πάσης ὕλης καὶ διὰ τῆς ἀτιμοτάτης τὸ θεῖον διήκειν λέγοντας.

Cf. Tatian p. 4, 3 Schw.

1040 Clemens Al. Stromat. I p. 346 Pott. ἀλλὰ καὶ οἱ Στωϊκοὶ — σῶμα ὄντα τὸν θεὸν διὰ τῆς ἀτιμοτάτης ὕλης πεφοιτημένα λέγουσιν.

Cf. Protr. p. 58 Pott.

1041 Lactantius div. instit. VII 3. Stoici naturam in duas partes dividunt: unam quae efficiat, alteram quae se ad faciendum tractabilem praebeat. in illa prima esse vim sentiendi, in hac materiam; nec alterum sine altero posse. Quomodo potest idem esse quod tractat et quod tractatur? Siquis dicat idem esse figulum, quod lutum, aut lutum idem esse quod figulum, nonne aperte insanire videatur? At isti uno naturae nomine duas res diversissimas comprehendunt, deum et mundum, artificem et opus, dicuntque alterum sine altero nihil posse, tanquam natura sit deus mundo permixtus. Nam interdum sic confundunt, ut sit deus ipse mens mundi et mundus sit corpus dei. Quasi vero simul esse coeperint mundus et deus ac non ipse mundum fecerit. Quod et ipsi fatentur alias, cum hominum causa praedicant esse fabricatum.

Cf. cp. 4. quamquam in hoc non mediocriter peccant, quod non hominis causa dicunt, sed hominum (scil. mundum fabricatum esse).

1042 Proclus in Plat. Timaeum p. 297 Schneider. πολλοῦ ἔρα δεῖ παραβάλλεσθαι τῷ κόσμῳ τούτῳ ὁ ὑπὸ Χρυσίππου κατασκευα-

ζόμενος. ὁ μὲν γὰρ εἰς ταῦτόν συγγεῖ τὰς τε ἀμεθέτους αἰτίας καὶ τὰς μεθεκτὰς τὰς τε θείας καὶ νοερὰς τὰς τε ἀύλους καὶ τὰς ἐνύλους. ὁ γὰρ αὐτὸς θεὸς παρ' αὐτῷ πρῶτος ὢν διήκει διὰ τοῦ κόσμου καὶ διὰ τῆς ὕλης καὶ ψυχῆ ἐστὶ καὶ φύσις ἀχώριστος τῶν διοικουμένων.

5 **1043** Salvanus de gubern. dei I 3. Plato et omnes Platoniorum scholae moderatorem rerum omnium confitentur deum. Stoici eum gubernatoris vice intra id quod regat semper manere testantur.

1044 Alexander Aphrod. de mixtione p. 225, 18 Bruns. πρὸς δὲ τούτοις ἐπιζητήσαι τις ἂν, εἰ τῶν ἐκ τῆς ὕλης γενομένων οἷόν τε δημιουργὸν λέγειν τὸν διαπεφοιτηκότα τῆς ὕλης καὶ ὄντα ἐν αὐτῇ θεόν. φέρουσι μὲν γὰρ εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦδε „τὸ μὴ ὁμοίως τοῖς φύσει γινομένοις γίνεσθαι τὰ κατὰ τέχνας. τὰ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως ἀποτελέσματα οὐκ ἐπιπολιῆς, ἀλλὰ δι' ὄλων εἰδοποιεῖται τε καὶ διαπλάττεται, καὶ τὰ ἔνδον αὐτῶν γλαφυρότατα πεφιλοτέχνηται. τὰ δὲ τῶν τεχνῶν διαμεμόρφωται, ὡς ἐπὶ τῶν ἀνδριάντων ἔχει· τὰ γὰρ ἔνδον τούτων ἀδιάπλαστα. διὰ δὲ τοῦτο φασὶν τῶν μὲν γινομένων κατὰ τέχνην ἔξωθεν εἶναι καὶ κερχωρισμένον τὸ ποιοῦν, ἐπὶ δὲ τῶν γινομένων φύσει ἐν τῇ ὕλῃ εἶναι τὴν δύναμιν τὴν μορφοῦσάν τε καὶ γεννῶσαν αὐτά.

1045 Plutarchus de facie lunae ep. 12 p. 926 c. αὐτὴ δ' ἡ ψυχὴ, πρὸς Διός, εἶπον, οὐ παρὰ φύσιν τῷ σώματι συνείκται βραδεῖ ταχεῖα καὶ ψυχρῷ πυρώδης, ὥσπερ ὑμεῖς φατε (scil. Stoici), καὶ ἀόρατος αἰσθητῶ; διὰ τοῦτο οὐκ ὄντι σώματι ψυχὴν μὴ λέγωμεν εἶναι μηδὲ νοῦ χρῆμα θεῖον * ὑπὸ βρόθου ἢ πάχους * οὐρανόν τε πάντα καὶ γῆν καὶ θάλασσαν ἐν ταῦτο περιπολοῦν τε καὶ διίπτάμενον, εἰς σάρκα ἤκειν καὶ νεῦρα καὶ μυελούς καὶ παθεῖν μυρίων μεστὰς ὑγρότητας. Ὁ δὲ Ζεὺς ἡμῖν οὗτος οὐ τῇ μὲν αὐτοῦ φύσει χρώμενος ἐν ἐστὶ μέγα πῦρ καὶ συνεχές, νυκτὶ δ' ὑφεῖται καὶ κέκαμπται καὶ διεσχημάτισται, πᾶν χρῆμα γεγωνῶς καὶ γιγνώμενος ἐν ταῖς μεταβολαῖς;

1046 Sophonias de anima paraphrasis (Comm. graec. Vol. XXIII) ed. Hayd. p. 36, 9. ἐσχάτη δὲ δόξα καὶ τελευταία περὶ ψυχῆς ἦδε· ἐν γὰρ τῷ ὄλῳ τινὲς αὐτὴν μεμίχθαι φασὶ, καὶ ἅπαν σώμα ἔμψυχον εἶναι ὑπέλαβον, ὅθεν καὶ Θαλῆς φήθη πάντα πλήρη θεῶν. εἰς τοῦτο δ' ἂν τις ἔλκοι καὶ τοὺς Στωϊκούς σώμα τὸ θεῖον ὑπολαβόντας καὶ πανταχοῦ παρεῖναι καὶ σωματικῶς, ἀλλ' οὐ μόναις ταῖς ἐνεργείαις.

35 **1047** Alexander Aphrod. de mixtione p. 226, 10 Bruns. εἰκασίαι δέ, δι' ὧν λέγουσιν, εἶδος τῆς ὕλης λέγειν τὸν θεόν· εἰ γὰρ οὕτως ὁ θεὸς μέμικται τῇ ὕλῃ, κατ' αὐτούς, ὡς ἐν τοῖς ζώοις ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, καὶ ἡ δύναμις τῆς ὕλης ἐστὶ ὁ θεός (φασὶ γὰρ τὴν ὕλην ποιεῖν τῇ ἐν αὐτῇ δυνάμει) εἶδος (οὗτ' ὡς ἂν λέγοιεν αὐτῆς τὸν θεόν, ὡς τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος καὶ τὴν δύναμιν τοῦ δυνάμει. ἀλλ' εἰ τοῦτο, πῶς ἂν ἔτι ἡ ὕλη ἀνείδεος εἶη κατὰ τὸν αὐτῆς λόγον; εἴ γε τὸ συμμένειν αὐτῇ καὶ εἶναι ὕλη παρὰ τῆς οὐσίας ἐν αὐτῇ δυνάμει. μάλιστα δ' ἐν τῇ ἐκπυρώσει φαίνεται κατ' αὐτοὺς ὁ θεὸς τῆς ὕλης εἶδος ὢν, εἴγε ἐν τῷ πυρὶ, ὃ μόνον ἐστὶ κατ' αὐτούς

15 φασιν Bruns, φησάντων libri. 22 μηδὲν οὐ libri, corr. Emperius.

23 verba nondum sanata. <τὸ οὐδαμῶς μετέχον> βρόθου tale quid desideratur.

24 περιπολοῦν τε scripsi, περιπολοῦντα libri. 27 χρῆμα scripsi, χρωμα

libri. 38 φύσει Ra. || ποιεῖν Ideler, ποιεῖ libri; malim εἶναι. 38. τῇ Apelt,

τὴν libri. 39 οὕτως scripsi, ὡς libri.

τότε, ἢ ὕλη καὶ ὁ θεὸς σφύζονται μόνοι. εἴη γὰρ ἂν ὁ θεὸς τότε εἶδος τὸ ἐπὶ τῇ ὕλῃ τοῦ πυρός. εἰ δὲ τοῦτο, μεταβάλλει δὲ τὸ πῦρ εἰς ἄλλα τινὰ σώματα, τὸ εἶδος ἀλλάσσει, εἴη ἂν ὁ θεὸς φθειρόμενος τότε etc.

1048 Alexander Aphrod. de mixtione p. 226, 24 Bruns. πῶς δ' οὐκ ἀνάξια τῆς θείας προλήψεως τό τε τὸν θεὸν διὰ πάσης τῆς ὑποκειμένης 5 πᾶσιν ὕλης κωροηκέναι λέγειν καὶ μένειν ἐν αὐτῇ ὅποια ποτ' ἂν ᾖ, καὶ τὸ προηγουμένον ἔχειν ἔργον τὸ ἀεὶ τι γεννᾶν τε καὶ διαπλάσσειν τῶν ἐξ αὐτῆς γενέσθαι δυναμένων, καὶ ποιεῖν τὸν θεὸν δημιουργὸν σκολήκων τε καὶ ἐμπίδων, ἀτεχνῶς ὡσπερ κοροπλάθον τινὰ τῷ πηλῷ σχολάζοντα καὶ πᾶν τὸ 10 δυνάμενον ἐξ αὐτοῦ γενέσθαι τοῦτο ποιοῦντα.

10

§ 5. Deum mutabilem esse.

1049 Plutarchus de Stoic. repugn. ep. 38 p. 1051f. Post relatam Antipatri sententiam: universos Stoicos arbitratos esse, deos interitu vacare: Οὐδεὶς οὖν ἐστι τῶν πάντων ὁ Χρύσιππος κατ' Ἀντίπατρον· οὐδένα γὰρ οἶται πλὴν τοῦ πυρός ἀφθαρτον εἶναι τῶν θεῶν, ἀλλὰ 15 πάντας ὁμαλῶς καὶ γεγονότας καὶ φθαρσομένους. Ταῦτα δὲ πανταχοῦ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὑπ' αὐτοῦ λέγεται. Παραθήσομαι δὲ λέξιν ἐκ τοῦ τρίτου περὶ Θεῶν. „Καθ' ἕτερον λόγον οἱ μὲν [γὰρ] γενητοὶ εἶναι καὶ φθαρτοὶ λέγονται, οἱ δ' ἀγέννητοὶ καὶ ταῦτ' ἀπ' ἀρχῆς ὑποδείκνυσθαι φυσικώτερον. Ἡλιος μὲν γὰρ καὶ σελήνη καὶ 20 οἱ ἄλλοι θεοὶ παραπλήσιον ἔχοντες λόγον, γενητοὶ εἰσιν· ὁ δὲ Ζεὺς αἰδιός ἐστιν.“ Καὶ πάλιν προελθὼν. „Ὅμοια δὲ καὶ περὶ τοῦ φθίνειν καὶ περὶ τοῦ γενέσθαι ῥηθήσεται, περὶ τε τῶν ἄλλων θεῶν καὶ τοῦ Διός· οἱ μὲν γὰρ φθαρτοὶ εἰσι, τοῦ δὲ τὰ μέρη ἀφθαρτα.“ 25

idem de comm. not. ep. 31 p. 1075a. Ἀλλὰ Χρύσιππος καὶ Κλεάνθης, ἐμπεπληκότες, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῷ λόγῳ θεῶν τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν etc. οὐδένα τῶν τοσοῦτων ἀφθαρτον οὐδ' αἰδιον ἀπολελοῦσιν πλὴν μόνου τοῦ Διός, εἰς ὃν πάντας καταναλίσκουσι τοὺς ἄλλους· ὥστε καὶ τούτῳ τὸ φθεῖρειν προσεῖναι τοῦ φθείρεσθαι μὴ 30 ἐπιεικέστερον. — — Ταῦτα δὲ οὐχ ὡς ἄλλα πολλὰ τῶν ἀτόπων συλλογισόμεθα ἔχειν τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν καὶ τοῖς δόγμασιν ἔπεσθαι, ἀλλ' αὐτοὶ μέγα βοῶντες ἐν τοῖς περὶ Θεῶν καὶ Προνοίας, Εἰμαρμένης τε καὶ Φύσεως γράμμασι, διαφῆδην λέγουσι, τοὺς ἄλλους θεοὺς ἅπαντας εἶναι γεγονότας καὶ φθαρσομένους ὑπὸ πυρός, 35 τηκτοὺς κατ' αὐτοὺς ὡσπερ κηρίους ἢ καττιτερίους ὄντας.

ibid. 1075c. ἂν γὰρ αὐτὸ σοφὸν τοῦτο καὶ καλὸν ἀντιθῶσι, θνητὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον, οὐ θνητὸν δὲ τὸν θεόν, ἀλλὰ φθαρτόν etc.

18 γὰρ del. Wy. 18. 19. 21 γεννητοὶ et ἀγέννητοὶ libri, corr. Bernard.
23 φθίνειν Dū., φρονεῖν libri. 38 ita Basileensis, ἀλλ' ἀφθαρτον ceteri codd.

idem de defectu oraculorum cp. 19. Καίτοι τοὺς Στωϊκοὺς, ἔφη, γινώσκωμεν οὐ μόνον κατὰ δαιμόνων ἦν λέγω δόξαν ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ θεῶν ὄντων τοσοῦτων τὸ πλῆθος ἐνὶ χρωμένους αἰδίῳ καὶ ἀφθάρτῳ, τοὺς δ' ἄλλους καὶ γεγυμένα καὶ φθαρήσεσθαι νομίζοντας.

5 **1050** Porphyrius de anima apud Eusebium praep. evang. XV p. 818c. (contra Stoicos disputans): Τὸν δὲ θεὸν οὐκ ὀκνοῦσι πῦρ νοερόν εἰπόντες αἰδῖον καταλείπειν, καὶ φθεῖρην μὲν πάντα λέγειν καὶ ἐπινέμεσθαι, ὡς τοιοῦτον ὃν πῦρ οἶον τὸ ἡμῖν συγγνωσμένον, ἀντιλέγειν τε τῷ Ἀριστοτέλει, παραιτούμενῳ τὸν αἰθέρα ἐκ πυρὸς λέγειν τοιοῦτου. ἀπαιτούμενοι δὲ πῶς
10 τὸ τοιοῦτον ἐπιδιαμένει πῦρ, ἄλλοιον μὲν πῦρ οὐ λέγουσιν εἶναι, τὸ τοιοῦτον δ' εἰπόντες καὶ πιστεύειν αὐτοῖς εἰποῦσιν ἀξιώσαντες, τῇ ἀλόγῳ ταύτῃ πίστει ἐπισυνάπτουσι ὅτι καὶ αἰθῆρῶν ἐστὶ πῦρ, ἐκ μέρους καὶ τὸ αἰθέριον σβέννυσθαι καὶ ἀνάπτεσθαι τιθέντες. ἀλλὰ τὴν τούτων πρὸς μὲν τὰ αὐτῶν ἀβλεψίαν, πρὸς δὲ τὰ τῶν παλαιῶν ἡσθυμίαν τε καὶ καταφρόνησιν, τί ἂν
15 τις ἐπιὼν ἐπὶ πλέον μηθύνοι;

1051 Origenes contra Celsum VI 7 Vol. II p. 141, 6 Kō. (p. 686 Del.). οἰόμενος ἡμᾶς λέγοντας πνεῦμα εἶναι τὸν θεὸν μηδὲν ἐν τούτῳ διαφέρειν τῶν παρ' Ἑλλησι Στωϊκῶν, φασκόντων ὅτι ὁ θεὸς πνευμά ἐστι διὰ πάντων διεληλυθὸς καὶ πάντ' ἐν ἑαυτῷ περιέχον. — καὶ πάντα μὲν περιέχει
20 τὰ προνοούμενα ἢ πρόνοια καὶ περιελήφεν αὐτά. — —

paulo post: κατὰ μὲν οὖν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς σωματικὰς λέγοντας εἶναι τὰς ἀρχὰς καὶ διὰ τοῦτο πάντα φθείροντας, κινδυνεύοντας δὲ καὶ αὐτὸν φθεῖραι τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν, εἰ μὴ πάντ' ἀπεμφαῖνον τοῦτ' αὐτοῖς ἐδόκει τυγχάνειν, καὶ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ὁ μέχρι ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐλα-
25 χίστων καταβαίνων, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ πνεῦμα σωματικόν.

Cf. id. VIII 49 Vol. II p. 265, 4 Kō. (p. 778 Del.). οὐδὲ γὰρ καθ' ἡμᾶς σῶμα ὁ θεός· ἵνα μὴ περιπέσωμεν οἷς περιπίπτουσιν ἀτόποις οἱ τὰ Ζήνωνος καὶ Χρυσίππου φιλοσοφοῦντες.

1052 Origenes contra Celsum IV 14 Vol. I p. 284, 23 Kō. (p. 510 Delarue). ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν Στωϊκῶν θεός, ἅτε σῶμα τυγχάνων, οἷον μὲν ἡγεμονικὸν ἔχει τὴν ὅλην οὐσίαν, ὅταν ἢ ἐκπύρωσις ἦ, οἷον δὲ ἐπὶ μέρος γίνεται αὐτῆς, ὅταν ἢ διακόσμησις· οὐδὲ γὰρ δεδύνηται οὗτοι τραυῶσαι τὴν φυσικὴν τοῦ θεοῦ ἔννοιαν, ὡς πάντῃ ἀφθάρτου καὶ ἀπλοῦ καὶ ἀσυνθέτου καὶ ἀδιαίρετου.

35 **1053** Origenes contra Celsum I Vol. I p. 72, 11 Kō. (p. 339 Del.). εἶθε — καὶ οἱ σῶμα εἰπόντες τὸν θεὸν Στωϊκοὶ τοῦ λόγου τούτου ἤκουσαν, ἵνα μὴ πληρωθῇ ὁ κόσμος λόγου — ἀρχὴν φθαρτὴν εἰσαγόντος τὴν σωματικὴν, καθ' ἣν καὶ ὁ θεός τοῖς Στωϊκοῖς ἐστὶ σῶμα, οὐκ αἰδουμένοις λέγειν αὐτὸν τρεπτόν καὶ δι' ὅλων ἀλλοιωτὸν καὶ μεταβλητὸν καὶ ἀπαξαπλῶς
40 δυνάμενον φθαρῆναι, εἰ ἔχοι τὸν φθείροντα· εὐτυχοῦντα δὲ μὴ φθαρῆναι, παρὰ τὸ μηδὲν εἶναι τὸ φθεῖρον αὐτόν.

Cf. III 75 (p. 496 Del.). Στωϊκῶν θεὸν φθαρτὸν εἰσαγόντων καὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ λεγόντων σῶμα τρεπτόν δι' ὅλων καὶ ἀλλοιωτὸν καὶ μεταβλητόν, καὶ ποτε πάντα φθειρόντων καὶ μόνον τὸν θεὸν καταλείπόντων.

40 ἔχοι Del., ἔχει libri. 43 διόλου P Del. 44 καταλείπόντων A, καταλείπόντων PMV.

1054 Origenes in evang. Ioannis XIII 21. ὀλίγοι γὰρ διειλήφασιν περὶ τῆς τῶν σωμάτων φύσεως καὶ μάλιστα τῶν ὑπὸ λόγον καὶ προνοίας κατακοσμουμένων· καίτοι τὸ προνοοῦν τῆς αὐτῆς οὐσίας λέγοντες εἶναι τοῖς προνοουμένοις γενικῶ λόγῳ, τέλειον ὅμως καὶ ἄλλοιον τοῦ προνοουμένου. Παρεδέξαντο δὲ τὰ ἀπαντῶντα τῷ λόγῳ αὐτῶν ἅτοπα οἱ 5 θέλοντες εἶναι σῶμα τὸν θεόν, ἕτε μὴ δυνάμενοι ἀντιβλέπειν <τοῖς> ἐκ λόγου ἐναργῶς παρισταμένοις. Ταῦτα δὲ φημι καθ' ὑπεξαίρεσιν τῶν πέμπτην λεγόντων εἶναι φύσιν σωμάτων παρὰ τὰ στοιχεῖα. Εἰ δὲ πᾶν σῶμα ὑλικὴν ἔχει φύσιν, τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἅποιον τυγχάνον, τρεπτὴν δὲ καὶ ἄλλοιωτὴν καὶ δι' ὧν μεταβλητὴν καὶ ποιότητος χωροῦσαν, ἃς ἂν βούληται αὐτῇ περι- 10 θῆναι ὁ δημιουργός, ἀνάγκη καὶ τὸν θεὸν ὑλικὸν ὄντα τρεπτὸν εἶναι καὶ ἄλλοιωτὸν καὶ μεταβλητὸν. Καὶ ἐκείνοι μὲν οὐκ αἰδοῦνται λέγειν, ὅτι καὶ φθαρτός ἐστι σῶμα ὧν, σῶμα δὲ πνευματικὸν καὶ ἀφθαρτὸς μάλιστα κατὰ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ· φθαρτὸν δὲ ὄντα μὴ φθείρεσθαι τῷ μὴ εἶναι τὸν φθείροντα αὐτὸν λέγουσιν. 15

1055 Plutarchus de defectu oraculorum cp. 29. οὗτοι (scil. Stoici) τοὺς θεοὺς ἀέρων ἕξεις ποιοῦντες καὶ ὑδάτων, καὶ πυρὸς δυνάμεις ἐγκεκραμένας ἠγούμενοι, συγγενῶσι τῷ κόσμῳ καὶ πάλιν συγκατακαίουσιν, οὐκ ἀπολύτους οὐδ' ἐλευθέρους, οἷον ἠνιόχους ἢ κυβερνήτας ὄντας· ἀλλ' ὥσπερ ἀγάλματα προσηλοῦνται καὶ συντήκεται βάσειν, οὐ- 20 τως ἐγκεκλεισμένους εἰς τὸ σωματικὸν καὶ συγκαταγεγομφωμένους, κοινωοῦντας αὐτῷ μέχρι φθορᾶς καὶ διαλύσεως ἀπάσης καὶ μεταβολῆς.

1056 Galenus de qualitibus incorporeis 6. Vol. XIX p. 479 K. εἰ δὲ μεταποιήσας αὐτὸν ὁ Ζεὺς ἰσαρίθμως οἷς ἔφην συμβεβηκόσι τροπὰς ἔχει 25 ποιότητων μυρίας, χείρων ἐστὶ τοῦ μυθολογουμένου Πρωτέως· ὁ μὲν γὰρ εἰς ὄλγας φύσεις αὐτὸν μετεποιεῖ καὶ μετεμόρφον, καὶ ταύτας οὐκ ἀπρεπεῖς (Od. δ 456—58) <ὅς> ῥ' ἦτοι πρῶτιστα λέων γένετ' ἠγένης, αὐτὰρ ἔπειτα δράκον καὶ πάρδαλις ἠδὲ μέγας σῦς, γίγνεται δ' ὕγρον ὕδωρ καὶ δένδρον ὑπιπέτηλον, 30 ὁ δὲ οὐκ ἔστιν ὅ,τι μὴ καὶ τῶν αἰσχίστων γίγνεται — — — εἰ δ' αὐτὸν 30 μὲν οὐποτε, τὴν <δ'> ὕλην μεταλλάττει καὶ σχηματίζει καὶ ποιοῖ, ζητῶ πῶς ἐστὶν οἷός τε ταῦτα ποιεῖν.

§ 6. Deum non esse forma humana.

1057 Lactantius de ira cp. 18. Omitto de figura dei dicere, quia Stoici negant habere ullam formam deum. 35

1058 Clemens Al. Stromat. VII 7 p. 852 Pott. οὐκ οὖν ἀνθρωποειδῆς ὁ θεὸς τοῦδ' ἕνεκα [καὶ] ἵνα ἀκούσῃ· οὐδὲ αἰσθήσεων αὐτῷ δεῖ, καθ-

3 fortasse: τέλειον <δ'>, deleta interpunctione ante et δὲ post παρεδέξαντο. 8 ὑλικὸν vulg. 10 ἐὰν vulg. 27 ὅς ῥ' ἦτοι scripsi, ῥητοὶ libri, ἀλλ' ἦτοι Hom. 30 μὴ καὶ P, μηδὲ A ed. 31 οὐποτε scripsi, οὐν ἄτε ed. οὖν ἄτε ποιεῖν AP. || δ' addidi. || μεταλλάττει scripsi, μεταλλάττειν A μεταπλάττειν P ed. || σχηματίζει scripsi, σχηματίζειν libri. || ποιοῖ scripsi, ποιεῖ A ποιεῖν P. || ζητῶ scripsi, ζητῶν A ed. ζητεῖς P. 37 καὶ seclusi.

ἀπερ ἤρεσεν τοῖς Στωϊκοῖς, μάλιστα ἀποῆς καὶ ὄψεως· μὴ γὰρ δύνασθαι ποτε ἐτέρως ἀντιλαμβάνεσθαι.

1059 Seneca Apocolocyntosis 8. modo dic nobis, qualem deum istum fieri velis. Ἐπικούρειος θεὸς non potest esse: οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει οὔτε ἄλλοις παρέχει; Stoicus? quomodo potest „rotundus“ esse, ut ait Varro, sine capite sine praeputio? Est aliquid in illo Stoici dei, iam video: nec cor nec caput habet.

1060 V.H.¹ VI 2 p. 31 (vulgo Metrodorus περὶ αἰσθήσεων) col. XVI cf. Scott. Frgm. Herc. p. 250. κόσμον θεὸν οὐδ' „ἠ|έλιον τ' ἀπέμεινα
σε|λήνην τε πλήθουσιν“ (Π. XVIII 484) | Στωϊκῶ δὲ καὶ Περιπατητικῶ
τοῦτ' ἔξεσ|τιν λέγειν . . πῶς (γ)ὰρ ἰδί|αν ἔχει μορφὴν τὸ σφαι|ροειδέες;
ἄλλως θ' οἱ τοῦ|το λέγοντες οὐ βλέπου|σιν, διότι τῆς φύσεως | . . . διον
των ον.

§ 7. De Iove et Iunone.

15 1061 Servius ad Aeneid. X 18. „O pater, o hominum divumque aeterna potestas.“ hunc locum Probus quaerit; sed dicit unam rem secundum physicos, alteram secundum mathematicos. nam divum potestas est, quia ipse est aether, qui elementorum possidet principatum; hominum vero ideo, quia bona Iovis inradiatio honores hominibus
20 tribuit.

1062 Stobaeus Eclogae I p. 31, 11 W. Χρυσίππου. Ζεὺς μὲν οὖν φαίνεται ὀνομάσθαι ἀπὸ τοῦ πᾶσι δεδωκέναι τὸ ζῆν. Δία δὲ αὐτὸν λέγουσιν, ὅτι πάντων ἐστὶν αἷτιος καὶ δι' αὐτὸν πάντα. (Diels Arii Did. Epitom. phys. frgm. 30).

25 Cf. Plutarchus quom. adul. poët. aud. p. 31 E. καὶ Χρυσίππος δὲ πολλαχοῦ γλίσχρος ἐστίν, οὐ παίζων ἀλλ' εὐρησιλογῶν ἀπιθάνως καὶ παραβιαζόμενος ἑρῶόπα Κρονίδην εἶναι τὸν δεινὸν ἐν τῷ διαλέγεσθαι καὶ διαβεβηκότα τῇ δυνάμει τοῦ λόγου. Cf. Vol. II n. 101.

1063 Ioannes Laurentius Lydus de mensibus IV 48 n. 224 ed.
30 Røther. Κράτης δὲ ἀπὸ τοῦ διαίειν, τουτέστι παιίνειν τὴν Γῆν βούλεται ὀνομασθῆναι τὸν Δία, τὸν εἰς πάντα διήμοντα· Ποσειδάμιος τὸν Δία τὸν πάντα διοικοῦντα· Χρυσίππος δὲ διὰ τὸ δι' αὐτὸν εἶναι τὰ πάντα.

1064 Plutarchus de comm. not. ep. 36 p. 1077e. Λέγει γοῦν
35 Χρυσίππος „εἰοικέναι τῷ μὲν ἀνθρώπῳ τὸν Δία καὶ τὸν κόσμον, τῇ δὲ ψυχῇ τὴν πρόνοιαν· ὅταν οὖν ἐκπύρωσις γένηται, μόνον ἄφθαρτον ὄντα τὸν Δία τῶν θεῶν, ἀναχωρεῖν ἐπὶ τὴν πρόνοιαν, εἶτα ὁμοῦ γενομένους ἐπὶ μιᾷ τῆς τοῦ αἰθέρος οὐσίας διατελεῖν ἀμφοτέροισ.“

19 hoc nihil ad Stoicos pertinet, sed ad mathematicos (astrologos).

32 restituit Roeth. cod. διὰ τὸ ἰ ὄντ' τὰ πάντα. 35 καὶ <τῷ μὲν σώματι> τὸν κόσμον Heinius.

1065 Seneca epist. ad Lucil. 9, 16. Qualis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur — in desertum litus eiectus? qualis et Iovis, cum resoluta mundo et dis in unum confusis paullisper cessante natura adquiescit sibi cogitationibus suis traditus. tale quiddam sapiens facit, in se reconditur, secum est.

1066 Servius ad Verg. Aeneid. I 47. Physici Iovem aetherem id est ignem volunt intellegi, Iunonem vero aërem, et quoniam tenuitate haec elementa paria sunt, dixerunt esse germana. sed quoniam Iuno, hoc est aër subiectus est igni, id est Iovi, iure superposito elemento mariti traditum nomen est.

1067 Cicero de nat. deor. II 24, 63. *Alia quoque ex ratione et quidem physica magna fluxit multitudo deorum, qui induti specie humana fabulas poëtis suppeditaverunt, hominum autem vitam superstitione omni refererunt. Atque hic locus a Zenone tractatus post a Cleanthe et Chrysippo pluribus verbis explicatus est. Nam <cum> vetus haec opinio Graeciam opplevisset, exsectum Caelum a filio Saturno, vincuntur autem Saturnum ipsum a filio Iove, physica ratio non inelegans inclusa est in impiis fabulas; caelestem enim altissimam aetheriamque naturam, id est igneam, quae per sese omnia gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis, quae coniunctione alterius egeret ad procreandum.*

1068 Plutarchus de Stoic. repugn. cp. 39 p. 1052b. Καὶ μὴν ἐν τῷ τρίτῳ περὶ θεῶν ὁ Χρύσιππος περὶ τοῦ τρέφεσθαι τοὺς ἄλλους θεοὺς τάδε λέγει: „Τροφή τε οἱ μὲν ἄλλοι θεοὶ χρῶνται παραπλησίως, συνεχόμενοι δι' αὐτήν· ὁ δὲ Ζεὺς καὶ ὁ κόσμος καθ' ἕτερον τρόπον * ἀναλικομένων καὶ ἐκ πυρὸς γινομένων.“

1069 Cicero de nat. deor. III 24, 63. *Magnam molestiam suscepit et minime necessariam primus Zeno, post Cleanthes, deinde Chrysippus, commenticiarum fabularum reddere rationem, vocabulorum, cur quidque ita appellatum sit, causas explicare. Quod cum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter se rem habere, atque hominum opinio sit; eos enim, qui di appelluntur, rerum naturas esse, non figuras deorum.*

1070 Servius ad Verg. Aeneid. IV 638. et sciendum Stoicos dicere unum esse deum, cui nomina variantur pro actibus et officiis. unde etiam duplicis sexus numina esse dicuntur, ut cum in actu sunt mares sint, feminae cum patiendi habent naturam: unde est: conjugis in gremium laetae descendit (Georg. II 326) cf. ad Georgica I 5. Stoici dicunt non esse nisi unum deum et unam eandemque potestatem, quae pro ratione officiorum [nostrorum] variis nominibus appellatur. Unde eundem Solem, eundem Apollinem, eundem Liberum vocant. Item Lunam eandem Dianam, eandem Cererem, eandem Iunonem, eandem Proserpinam dicunt etc.

12 inducti ABHV. 15 cum add. Bake. 23 <ἡμῖν> παραπλησίως
Reiske. 25 lacunam significavi sic fere explendam: <ἐνὰ μέρος τῶν πάντων
εἰς πῦρ>. 38 nostrorum seclusi.

1071 Diogenes Laërt. VII 187. *Εἰσὶ δὲ οἱ κατατρέχουσι τοῦ Χρυσίππου ὡς πολλὰ αἰσχροῦς καὶ ἀβδήτως ἀναγεγραφότος. Ἐν μὲν γὰρ τῷ περὶ τῶν ἀρχαίων φυσιολόγων συγγράμματι αἰσχροῦς τὰ περὶ τὴν Ἥραν καὶ τὸν Δία ἀναπλάττει, λέγων κατὰ τοὺς ἑξακοσίους*
 5 *στίχους ἃ μηδεὶς ἠτυχηκῶς μολύνειν τὸ στόμα εἶποι ἄν. αἰσχροτάτην γὰρ, φασί, ταύτην ἀναπλάττει ἱστορίαν, εἰ καὶ ἐπαινῆ ὡς φυσικὴν, χαμαιτύπαις μᾶλλον πρόπονσαν ἢ θεοῖς, ἔτι τε καὶ παρὰ τοῖς περὶ πινάκων γράψασιν <οὐ> κατακεχωρισμένην· μήτε γὰρ παρὰ Πολέμωνι μήτε παρ' Ὑφικράτει, ἀλλὰ μηδὲ παρ' Ἀντιγόνη εἶναι, ὑπ' αὐ-*
 10 *τοῦ δὲ πεπλάσθαι.*

1072 Clemens Rom. homil. V 18. οὐ Ζήνων ἀδιαφορεῖν αἰνισσόμενος διὰ πάντων τὸ θεῖον εἶναι λέγει, ἵνα γνώριμον τοῖς συντεοῖς γένηται, ὅτι ᾧ ἂν τις μιγῆ ὡς ἑαυτῷ μίγνυται καὶ περισσὸν τὸ ἀπαγορευεῖν τὰς λεγομένας μοιχείας ἢ μίξεις μητρὸς ἢ θυγατρὸς ἢ ἀδελφῆς ἢ παιδῶν; Χρῦσιππος δὲ ἐν ταῖς ἐρωτικαῖς ἐπιστολαῖς καὶ τῆς ἐν Ἄργει εἰκόνας μέμνηται, πρὸς τῷ τοῦ Διὸς αἰδοίῳ φύρων τῆς Ἥρας τὸ πρόσωπον.

1073 Theophilus ad Autolyicum III 8. Χρῦσιππος δὲ ὁ πολλὰ φλυαρήσας, πῶς οὐχὶ εὐρίσκειται σημαίνειν τὴν Ἥραν στόματι μιαιφῶ
 20 *συγγίνεσθαι τῷ Διῷ.*

1074 Origenes contra Celsum IV 48 Vol. I p. 321, 3 Kö. (p. 540 Delarue). Καὶ τί με δεῖ καταλέγειν τὰς περὶ θεῶν ἀτόπους Ἑλλήνων ἱστορίας, αἰσχύνης αὐτόθεν ἀξίας καὶ ἀλληγορουμένας, ὅπου γε ὁ Σολεὺς Χρῦσιππος, ὁ τὴν Στοᾶν τῶν φιλοσόφων πολλοῖς συγγράμμασι
 25 *συντεοῖς κεκοσμηκῆναι νομιζόμενος, παρεξημενέει γραφὴν τὴν ἐν Σάμῳ, ἐν ἣ ἄβδητοποιούσα ἡ Ἥρα τὸν Δία ἐγγράπτω. Λέγει γὰρ ἐν τοῖς ἑαυτοῦ συγγράμμασιν ὁ σεμνὸς φιλόσοφος, ὅτι τοὺς σπερματικούς λόγους τοῦ θεοῦ ἢ ὕλη παραδεξαμένη ἔχει ἐν ἑαυτῇ εἰς κατακόσμησιν τῶν ὄλων· ὕλη γὰρ ἢ ἐν τῇ κατὰ τὴν Σάμον γραφῇ ἡ Ἥρα*
 30 *καὶ ὁ θεὸς ὁ Ζεὺς.*

1075 Cicero de nat. deorum II 66. Aër autem, ut Stoici disputant, interiectus inter mare et caelum Iunonis nomine consecratur, quae est soror et coniunx Iovis, quod ei similitudo est aetheris et cum eo summa coniunctio. Effeminarunt autem eum Iunonique tribuerunt, quod
 35 *nihil est eo mollius.*

5 εἰ μὴ τύχη κακῶς D. || ἄν om. D. 7 χαμαιτυπείοις D. || τὰ (pro καὶ) BPF τὰ παρὰ om. D. καὶ παρὰ Casaub. 8 οὐ om. BPF, add. Casaub., κατακεχωρισμένην D. || οὔτε BFD μήτε (μη in litura) P³. || παρὰ om. FD. 9 οὔτε D. || ὕψοκράτει F fortasse: ἔτι τε κατακεχ. οὔτε παρὰ Π. οὔτε παρ' Ὑψ. τοῖς π. γράψασιν. 13 ὅτι scripsi, ἵνα vulgo. 16 φύρων Wil., φέρων vulgo. 33 ei Probus, et ABHV.

§ 8. De ceteris deis popularibus.

1076 Philodemus de pietate c. 11 (DDG 545^b 12). ἀλλὰ μὴν καὶ Χρῦσ(ι)ππος . . . . . ἐν μὲν τῷ πρώτ(ῳ περὶ θεῶν) Δία φησὶν εἶναι τὸν ἅπαντ(α διοικοῦν)τα λόγον καὶ τὴν τοῦ ὅλου ψυχῆ(ν καὶ τῆ) τούτου μ(ετοχ)ῆ πάντα (ξῆν)? . . . . . καὶ τοὺς λίθους, (δ)ιδὸ καὶ 5 Ζῆνα καλεῖσθαι, Δία δ' (ὄ)τι (πάν)των αἰτ(ι)ος (καὶ κύ)ριος· τὸν τε κόσμον ἔμψ(υ)χον εἶναι καὶ θεό(ν, καὶ) τὸ ἡ(γεμονι)κὸν (καὶ) τὴν ὄ(λην ψ)υχ(ή)ν· καὶ . . . . . ιαν ὀν(ομάζεσ)θαι τὸν Δία καὶ τὴν κοινὴν πάντων φύσιν καὶ εἰμαρμ(ε)νῆν καὶ ἀνά(γ)κην. καὶ τὴν αὐτὴν εἶναι καὶ εὐνομίαν καὶ δίκην (καὶ) ὁμόνοιαν καὶ (ε)ἰρήνην καὶ τὸ παρ(α)- 10 πλῆσιον πᾶν. καὶ μὴ εἶναι θεοὺς ἄρῆνας μηδὲ θηλείας, ὡς μηδ(ε) πόλεις μηδ' ἀρ(ε)τίας, (ὀ)νομάζεσθαι δὲ μόνον ἀρῆνικῶς καὶ θη(λ)υ(κ)ῶς ταῦτά ὄντα, καθάπερ σελήνην καὶ μῆνα. καὶ τὸν Ἄρη (κατὰ τ)οῦ πο(λ)έμου τε(τάχθ)αι καὶ τῆς τά(ξεως) καὶ ἀν(τ)ιτάξ(εως). Ἡφαιστον δὲ πῦρ εἶναι, καὶ Κρόνον (μὲν τὸν) τοῦ ῥεύ(μ)ατος ῥ(όο)ν, 15 Ἴριαν δὲ τὴν γῆν, Δία δὲ τὸν αἰθέρα· τοὺς δὲ τὸν Ἀπόλλω[ι] καὶ τὴν Δήμητρα γ(ῆ)ν ἢ τὸ ἐν αὐτῇ πνεῦμα. καὶ παιδαριωδῶς λέγεσθαι καὶ γράφεσθαι κα[ε]ἰ πλάτ(τ)εσθαι (θεοῦ)ς ἀνθρ(ωποειδεῖ)ς ὃν τρόπον καὶ πόλεις καὶ ποταμοὺς καὶ τόπους καὶ πάθ(η). Καὶ Δία^a μὲν εἶναι τὸν περὶ τὴν (γῆ)ν ἄερα, (τ)ὸ(ν) δὲ σκο(τεινὸν) Αἰδ(ην), τὸν δὲ διὰ 20 τῆς γῆ(ς) καὶ θαλάτ(της) Ποσειδῶ. Καὶ το(ύς) ἄλλου(ς) δὲ θεοὺς ἀψύχοις ὡς καὶ τούτους συνοικειοῖ· καὶ τὸν ἡλ(ι)όν(τε) καὶ τῆ(ν) σελήνην καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρ(ο)ας θεοὺς οἶεται καὶ τὸν νόμον. Καὶ (ὁ) ἀν(θ)ρώπου εἰς θεο(ύ)ς φησι με(τ)αβαλεῖ(ν).

1077 Cicero de nat. deor. I 15, 39. *Iam vero Chrysippus, qui 25 Stoicorum somniorum vaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne coniectura quidem informare possimus, cum mens nostra quidvis videatur cogitatione posse depingere; ait enim vim divinam in ratione esse positam et in universae naturae animo atque mente, ipsumque mundum deum dicit 30 esse et eius animi fusionem universam, tum eius ipsius principatum, qui in mente et ratione versetur, communemque rerum naturam universitatemque omnia continentem, tum fatalem orbem et necessitatem rerum*

a Aëtius I 7, 30. de Xenocrate: τούτων δὲ τὴν μὲν . . . . . ἀεὶδῆ προσαγορεύει, τὴν δὲ διὰ τοῦ ἕρπου Ποσειδῶνα, τὴν δὲ διὰ τῆς γῆς φντοσπόρον Δήμητρα ταῦτα δὲ χορηγίσεας τοῖς Στωϊκοῖς τὰ πρότερα παρὰ τοῦ Πλάτωνος μεταπέφρακεν.

8 καὶ τὴν ὄλην ψυχὴν scripsi, καὶ τὴν ὅλου ψυχὴν Diels. || fortasse: καὶ τὴν αἰτίαν. 16 fortasse: φῶς δὲ τὸν Ἄπ. 33 universitatemque Heindorf, universam atque ABHV. || orbem scripsi, umbram libri, normam Madvig.

futurarum, ignem praeterea et eum, quem ante dixi, aethera, tum ea quae natura fluere atque manarent, ut et aquam et terram et aëra, solem, lunam, sidera, universitatemque rerum, qua omnia continerentur, atque etiam homines eos, qui immortalitatem essent consecuti. 40. Idem-
 5 que disputat aethera esse eum, quem homines Iovem appellarent, quique aër per maria manaret, eum esse Neptunum, terramque eam esse, quae Ceres diceretur, similique ratione persequitur vocabula reliquorum deorum. Idemque etiam legis perpetuae et aeternae vim, quae quasi dux vitae et magistra officiorum sit, Iovem dicit esse eandemque fatalem
 10 necessitatem appellat, sempiternam rerum futurarum veritatem; quorum nihil tale est, ut in eo vis divina inesse videatur. 41. Et haec quidem in primo libro de natura deorum, in secundo autem volt Orphei, Musaei, Hesiodi, Homerique fabellas accommodare ad ea, quae ipse
 primo libro de deis immortalibus dixerat, ut etiam veterrimi poëtae, qui
 15 haec ne suspicati quidem sint, Stoici fuisse videantur.

1078 Philodemus de pietate c. 13 (DDG p. 547^b 16) ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ (scil. περὶ θεῶν) τὰ τε εἰς Ὀρφέα καὶ Μουσαῖον ἀναφερόμενα καὶ τὰ παρ' Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου καὶ Εὐριπίδου καὶ ποιητῶν ἄλλοις, ὡς καὶ Κλεάνθης, πειρᾶται συννοικεῖν ταῖς δόξαις αὐτῶν.
 20 ἅπαντ' ἔστιν αἰθέρ, ὁ αὐτὸς ὦν καὶ πατήρ καὶ υἱός, ὡς καὶ τῷ πρώτῳ μὴ μάχεσθαι τὸ τὴν Πέαν καὶ μητέρα τοῦ Διὸς εἶναι καὶ θυγατέρα.

1079 Philo de provid. II § 41 (p. 76 Ancher). Si quae de Vulcano fabulose referuntur, reducas in ignem, et quod de Iunone, ad aëris naturam, quod autem de Mercurio ad rationem, sicut etiam cetera, quae cuique propria sunt, ad ordinem iuxta vestigium theologiae, tunc profecto poëtarum a te paulo ante accusatorum (i. e. Homeri et Hesiodi) laudator eris, utpote qui vere decenterque laudibus celebrarint divinitatem.

1080 Cicero de nat. deor. II 71. Sed tamen his fabulis spretis ac
 30 repudiatis deus pertinens per naturam cuiusque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alii per alia, poterunt intellegi qui qualesque sint, quoque eos nomine consuetudo nuncupaverit, hoc eos et venerari et colere debemus.

1081 Philodemus de pietate c. 14 (DDG p. 547^b 3). τὰς δ' αὖ-
 35 τὰς ποιεῖται σ(υ)νοικε(ώσε)ις καὶ τῷ περὶ (X)αρίτων, (ἐν ᾧ τ)ὸν Δία νόμον φησὶν εἶναι καὶ τὰς Χάριτας τὰς ἡμετέ(ρ)ας καταρχὰς καὶ τὰς ἀνταπ(ο)δόσεις τῶν εὐε(ρρ)εσιῶ(ν).

1082 Seneca de beneficiis I 3. Quorum quae vis quaeve proprietatis sit dicam, si prius illa, quae ad rem non pertinent, transsilire mihi
 40 permiseris: quare tres Gratiae et quare sorores sint et quare manibus implexis et quare ridentes [et iuvenes add. Gertz] et virgines solutaque

14 dixerat Ernestius, dixerit libri. 32 hoc eos Th. Keil, quos deos ABHV.

ac perlucida veste. Alii quidem videri volunt unam esse quae det beneficium, alteram quae accipiat, tertiam quae reddat. alii beneficiorum tria genera, promerentium, reddentium, simul et accipientium reddentiumque. Sed utrumlibet ex istis iudico verum, quid ista nos iuvat scientia? Quid ille consertis manibus in se reducitur chorus (vulg. redeuntium)?⁵ ob hoc, quia ordo beneficii per manus transeuntis nihilominus ad dantem revertitur et totius speciem perdit, si usquam interruptus est, pulcherrimus si cohaeret et vices servat. Ideo . . . . . est aliqua tamen maior his dignatio, sicut promerentium. Voltus hilari sunt quales solent esse qui dant vel accipiunt beneficia, iuvenes, quia non debet beneficiorum¹⁰ memoria senescere, virgines, quia incorrupta sunt et sincera et omnibus sancta; in quibus nihil esse adligati decet nec adstricti, solutis itaque tunicis utuntur, perlucidis autem quia beneficia conspici volunt. Sit aliquis usque eo Graecis emancipatus, ut haec dicat necessaria, nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quae nomina illis Hesiodus¹⁵ imposuerit. Aeglen maximam natu appellavit, mediam Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, prout cuique visum est deflectit et ad rationem aliquam conatur perducere, cum Hesiodus puellis suis quod voluit nomen imposuerit. Itaque Homerus uni mutavit, Pasithean appellavit et in matrimonium produxit, ut scias²⁰ illas non esse virgines Vestales. Inveniam alium poetam, apud quem praecingantur et spissis aut Phryxianis prodeant. Ergo et Mercurius una stat, non quia beneficia ratio commendat vel oratio, sed quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumen est et in imam penetrans veritatem, qui rei agenda causa loquitur et²⁵ verbis non ultra quam ad intellectum satis est utitur, totum librum suum (sc. περί Χαρίτων) his ineptiis replet, ita ut de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficii pauca admodum dicat, nec his fabulas, sed haec fabulis inserit. Nam praeter ista, quae Hecaton transscribit, tres Chrysippus Gratias ait Iovis et Eurynomes filias esse, aetate autem³⁰ minores quam horas, sed meliuscula facie et ideo Veneri dates comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere: Eurynomen enim dictam, quia late patentis patrimonii sit beneficia dividere: tamquam matri post filias soleat nomen imponi aut poetae vera nomina reddant. . . . . (paullo infra) ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Hesiodum³⁵ Charis est, apud Homerum Musa.

Idem de Benef. III 4. tu modo nos tuere, siquis mihi obiciet, quod Chrysippum in ordinem coegerim, magnum mehercule virum, sed tamen Graecum, cuius acumen nimis tenue retunditur et in se saepe replicatur. Etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat.⁴⁰

ibidem § 4: ad hanc honestissimam contentionem beneficis bene-

ficia vincendi sic nos adhortatur Chrysippus ut dicat, verendum esse, ne quia Charites Iovis filiae sunt parum se grate gerere sacrilegium sit et tam bellis puellis fiat iniuria.

(Sequentibus Seneca inludit Chrysippum, qui fabuloso sermone et
5 anilibus argumentis lectores oblectare studerit: istae vero ineptiae poëtis relinquuntur, quibus aures oblectare propositum est et dulcem fabulam nectere).

1083 Ad totam Senecae disputationem cf. Cornutus ep. 15 atque maxime haec verba: οἱ δ' ἐξ Εὐρυνόμης, καὶ τούτου παριστάντος ὅτι
10 χαριστικώτεροί πῶς εἰσιν ἢ ὀφείλουσιν εἶναι οἱ μεγάλους κλήρους νεμόμενοι.

1084 Etymologicum Magn. s. v. 'Ρέα p. 701, 24. Χρύσιππος δὲ λέγει τὴν γῆν 'Ρεάν κεκλησθαι, ἐπειδὴ ἀπ' αὐτῆς ῥεῖ τὰ ὕδατα.

*Arminius Tschopstally
Vf. Feldt: Rh. Poem.
(1904) 99, 2*

1085 Scholia Hesiod. Theogon. v. 135. 'Ρεῖα ἢ ἐξ ὕμβρων χύσις
15 ἐστὶ, κατὰ δὲ τὸν Χρύσιππον ἢ γῆ 'Ρεῖα ἢ φθαρτική, ὅτι εἰς αὐτὴν ἀναλυόμεθα καὶ ὅτι πάντες τῶν ἐν αὐτῇ διαφθέουσι. Θέμιν γὰρ τὴν θέσιν τοῦ παντὸς τὴν ἀμετάθετον, Μνημοσύνην δὲ τὴν ἐπιμονὴν τῆς διαπλάσεως τῶν ζώων.

Ibid. v. 136. Φοίβην· τὸ καθαρὸν τοῦ ἀέρος, διὰ τοῦτο καὶ
20 χρυσοστέφανον· καθαρὸς γὰρ ὁ χρυσοῦς. Τηθύν τ' ἐρατεινήν· τὴν τροφὸν ἢ τὴν πλευστὴν θάλασσαν, τὴν διὰ κέρδος τρέφουσαν.

1086 Scholia Hesiod. Theogon. v. 134. ἀλληγοροῦσι δὲ ἄλλως τὸν
μὲν Κοῖον εἶναι τὴν ποιότητα καὶ Κρεῖον τὴν κρίσιν· Ὑπερίονα δὲ τὸν οὐ-
ρανόν, τὸν ὑπεράνω ἡμῶν ἰόντα, καὶ Ἰαπετόν τὴν κίνησιν αὐτοῦ, παρὰ
25 τὸ ἴσθαι καὶ πέτεσθαι. ὁ γὰρ οὐρανὸς ἀεικίνητός ἐστι. ἄλλως· Ἰαπετόν λέγει τὴν τοῦ λογισμοῦ κίνησιν παρὰ τὸ πάντα ἀνερευνᾶν καὶ ζητεῖν περὶ πάντων.

Cf. Cornutus c. 17. Κοῖος δὲ (scil. ὠνομάσθη ὁ λόγος), καθ' ὃν ποία
τινα τὰ ὄντα ἐστὶ· τῷ γὰρ κ πολλοῦ οἱ Ἴωνες ἀντὶ τοῦ π ἐχρῶντο. —
30 Ὑπερίων δέ, καθ' ὃν ὑπεράνω τινὰ ἐτέρων περιπορεύεται.

1087 Scholia Hesiod. Theog. v. 459. νομίζεται δὲ παῖς Οὐρανοῦ καὶ
Γῆς (scil. ὁ Κρόνος) ὅτι ἐκ τῆς ἐπιτολῆς τῶν ὑπὲρ γῆς καὶ ὑπὸ γῆν ἄστρον
ὁ χρόνος γίνεται. διὰ γὰρ τούτων καὶ ἡμερονόκτιον καὶ μῆνα καὶ καιρὸν
διορίζομεν. καταπίνειν δὲ λέγεται τὰ τέκνα, ὅτι ὅσα διὰ χρόνου γίνεται, τῷ
35 χρόνῳ πάλιν συνδιαφθείρεται.

Cf. Cornutus c. 6 (de Crono) καὶ ὁ χρόνος δὲ τοιοῦτόν τι ἐστὶ· δαπανᾶται γὰρ ὑπ' αὐτοῦ τὰ γινόμενα ἐν αὐτῷ.

1088 Scholia Hesiod. Theog. v. 459. ἢ δὲ ἐκτομή αὐτοῦ (scil. τοῦ
κρόνου) οὕτως ἀναλύεται· ὅτι τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς μίξεως γενομένης
40 ἐξφοροεῖτο πολλά· εἶτα τοῦ χρόνου ἕκαστα διακρίναντος καὶ τὰ γεννηθέντα ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως ζωογονοῦντος ἐκτεμησθαι τὸν Οὐρανὸν εἴρηται.

15 'Ρεῖα—ἢ γῆ F. 'Ρεῖα κατὰ τὸν Χρύσιππον ἢ ἐξ ὕμβρων χύσις. ἔστι δὲ ἢ γῆ Trinc. G. 18 τὴν ἐπιμονὸν διάπλασιν Trinc. GM². 33 χρόνος scripsi, Κρόνος vulgo. || τούτων scripsi, τούτου vulgo. || exspecto καὶ ὄραν.

1089 Etymologicum Magn. s. v. Κρόνος. Τὸν Κρόνον φασὶν ἐκ τοῦ κρᾶν καὶ κινῶν ἕκαστα τῶν γενεθλιωμάτων καὶ μίξαι τὸ θῆλυ τῷ ἄρσενι. Χρῦσιππος δὲ φησιν [ὅτι] καθύγρων ὄντων τῶν ὄλων καὶ ὕμβρων καταφερομένων πολλῶν, τὴν ἔκκρισιν τούτων Κρόνον ὠνομάσθαι.

1090 Scholia Hesiod. Theog. v. 459 (p. 256 Flach). Κρόνος εἴρηται ἀπὸ τοῦ κερᾶν καὶ κινῶν ἕκαστα τῶν γενεθλιωμάτων καὶ μίξαι τὸ θῆλυ τῷ ἄρσενι. Χρῦσιππος δὲ φησι, καθύγρων ὄντων τῶν ὄλων καὶ ὕμβρων καταφερομένων πολλῶν, τὴν τούτων ἔκκρισιν Κρόνον ὠνομάσθαι.

Cf. ibid. v. 137. Κρόνον τὴν ἀπόκρισιν τῶν στοιχείων, ἣν ἀπ' ἀλλήλων ποιησάμενα ἔνευ τάξεως λοιπὸν διέμειναν et ad v. 459 paulo infra: ἄλλοι δὲ φασὶ Κρόνον εἰρησθαι, ὅτι πρῶτος θεῶν εἰς κρίσιν ἐπέβαλε.

1091 Cicero de nat. deor. II 64. Saturnum autem eum esse voluerunt, qui cursum et conversionem spatiorum ac temporum contineret, qui deus Graecae id ipsum nomen habet; Κρόνος enim dicitur, qui est idem χρόνος, id est spatium temporis. — — ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit aetas temporum spatia — — vincetus autem a Iove, ne immoderatos cursus haberet, atque ut eum siderum vinculis alligaret.

1092 Scholia Hesiod. Theog. v. 211. τρεῖς δὲ φασὶ εἶναι τὰς Μοίρας, τὴν μὲν Κλωθῶ, ὡς ἐπικλώθουσαν ἐνὶ ἐκάστῳ τῶν ὑπὸ γένεσιν τὸ εἰμαζόμενον, τὴν δὲ Λάχεσιν ἀπὸ τοῦ λαγγάνειν, ὡς ἐπικληροῦσαν τῷ μὲν ἀγαθόν, τῷ δὲ ἐναντίον, τὴν δὲ Ἄτροπον, ὡς ποιοῦσαν τὸ ἀποκληραθῆν ἁμετάτρεπτον.

Cf. Cornutus ep. 13.

1093 Plutarchus de Iside et Osiride ep. 40 p. 367c. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅμοια τοῖς ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν θεολογουμένοις ἐστὶ. καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τὸ μὲν γόνιμον πνεῦμα καὶ τροφίμον Διόνυσον εἶναι λέγουσι, τὸ πληκτικὸν δὲ καὶ διααιρετικὸν Ἥρακλέα, τὸ δὲ δεκτικὸν Ἄμμωνα, Δήμητρα δὲ καὶ Κόρη τὸ διὰ τῆς γῆς καὶ τῶν καρπῶν διήκον, Ποσειδῶνα δὲ τὸ διὰ τῆς θαλάσσης.

Cf. ep. 56 apud eundem.

1094 Plutarchus in Amatorio ep. 13 p. 757b. ὁ δὲ Χρῦσιππος ἐξηγούμενος τοῦνομα τοῦ θεοῦ (scil. Martis) κατηγορεῖν ποιεῖ καὶ διαβολὴν· ἀναιρεῖν γὰρ εἶναι τὸν Ἄρη φησὶν, ἀρχὰς διδοὺς τοῖς τὸ μαχητικὸν ἐν ἡμῖν καὶ διάφορον καὶ θυμοειδὲς Ἄρη κελῆσθαι νομίζουσιν.

1095 Macrobius Saturn. I 17, 7. Plato solem Ἀπόλλωνα scribit cognominatum ἀπὸ τοῦ ἀποπέλλειν τὰς ἀκτῖνας id est a iactu radiorum, Chrysippus Apollinem ὡς οὐχὶ τῶν πολλῶν καὶ φανύλων οὐ-

35 ἀναιρέτην Reiske, ἀναιρήν Wil., coll. Cornuto ep. 21: ὁ δ' Ἄρης τὴν ὀνομασίαν ἔσχεν ἀπὸ τοῦ αἰρεῖν καὶ ἀναιρεῖν.

σιῶν τοῦ πυρὸς ὄντα, primam enim nominis litteram retinere significationem negandi, ἢ ὅτι μόνος ἐστὶ καὶ οὐχὶ πολλοί.

1096 Iustinus Apol. I 64. Καὶ τὴν Ἀθηναίων δὲ ὁμοίως πονηρευόμενοι θνητάτα τοῦ Διὸς ἔφασαν οὐκ ἀπὸ μίξεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐννοηθέντα τὸν θεὸν διὰ λόγου τὸν κόσμον ποιῆσαι ἔγνωσαν, ὡς τὴν πρώτην ἐννοίαν ἔφασαν τὴν Ἀθηναίων.

1097 Sextus adv. math. IX 40. τινὰ μὲν γὰρ λόγου ἴσως ἔχεται, καθάπερ τὸ τὴν γῆν θεὸν νομίζειν, οὐ τὴν αὐλακοτομουμένην ἢ ἀνασκαπτομένην οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν διήκουσαν ἐν αὐτῇ δύναμιν καὶ καρποφόρον φύσιν
10 καὶ ὄντως δαιμονιωτάτην.

1098 Ioannes Laurentius Lydus de mensibus IV 44 p. 212 ed. Röther. Ὁ δὲ Χρῦσιππος οὐ Διώνην ἀλλὰ Διδόνην αὐτὴν ὀνομάζεσθαι ἀξιοὶ παρὰ τὸ ἐπιδιδόναι τὰς τῆς γενέσεως ἡδονάς, Κύπριν δὲ ὀνομασθῆναι παρὰ τὸ κύειν παρέχειν, καὶ Κυθερείην ὁμοίως παρὰ
15 τὸ μὴ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ θηρίοις τὸ κύειν ἐπιδιδόναι.

1099 Plutarchus Quaest. Conviv. IX 14. Herodes rhetor dicit: ἐγὼ δὲ μεταποιοῦμαι τι καὶ τῆς Τερψιχόρης· εἶπερ, ὡς φησι Χρῦσιππος, αὕτη τὸ περὶ τὰς ὁμιλίας ἐπιτεροπὲς εἴληχε καὶ κεχαρισμένον.

1100 Scholia in Aratum v. 1. μετέβη ἐπὶ τὸν κατ' ἐπωνυμίαν Δία, τὸν φυσικόν, ὅς ἐστιν ἀήρ. καὶ γὰρ τὸν ἀέρα Δία λέγουσιν· οὗτος γὰρ ἐστὶ κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς ὁ διὰ πάντων διήκων. ἔνιοι γοῦν φασὶ τὸν Πρωτεύα τοῦτον εἶναι τὸν ἀέρα. αἰνίττεται γὰρ καὶ Ὅμηρος λέγων „γίγνεται δ' ὑγρὸν ὕδωρ, καὶ δένδρον ὑψιπέτηλον καὶ πῦρ.“ οὗτος γὰρ ἐστὶ πηγὴ πάντων.

§ 9. De daemonibus.

1101 Aëtius Plac. I 8, 2. Θαλῆς Πυθαγόρας Πλάτων οἱ Στωϊκοὶ δαίμονας ὑπάρχειν οὐσίας ψυχικάς· εἶναι δὲ καὶ ἥρωας τὰς κεχωρισμένας ψυχὰς τῶν σωμάτων· καὶ ἀγαθοὺς μὲν τὰς ἀγαθὰς, κακοὺς δὲ τὰς φαύλας.

1102 Diogenes Laërt. VII 151. φασὶ δὲ εἶναι καὶ τινὰς δαίμονας
30 ἀνθρώπων συμπάθειαν ἔχοντας, ἐπόπτας τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων· καὶ ἥρωας τὰς ὑπολειμμένας τῶν σπουδαίων ψυχὰς.

1103 Plutarchus de Iside et Osiride ep. 25 p. 360e. Βέλτιον οὖν οἱ τὰ περὶ τὸν Τυφῶνα καὶ Ὅσιριν καὶ Ἰσὶν ἱστορούμενα μῆτε θεῶν παθήματα μῆτ' ἀνθρώπων, ἀλλὰ δαιμόνων μεγάλων εἶναι νομίζοντες, οὓς καὶ Πλάτων καὶ Πυθαγόρας καὶ Ξενοκράτης καὶ Χρῦσιππος, ἐπόμενοι τοῖς πάλαι θεολόγοις, ἐρόφωμενεστέρους μὲν ἀνθρώπων γεγονέναι λέγουσι καὶ πολὺ τῇ δυνάμει τὴν φύσιν ὑπερφέροντας

18 αὐτῆ libri, corr. Graefus. || τὸ Turnebus, τι libri. 23 Od. δ 458.

28 Cf. Tzetz. in Iliad. p. 65, 9 H. 29 τινὰς καὶ (hoc ord.) BPF καὶ τινὰς Pal. 261. 30 ἀνθρωπίνων B. 31 ὑπολειμμένας B. 35 οὓς Xyl. ex Eusebio praep. evang. V 5; ὡς libri. 37 πολὺ Euseb. l. 1., πολλῇ Plut. codd.

ἡμῶν, τὸ δὲ θεῖον οὐκ ἀμιγρὸς οὐδὲ ἄκρατον ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς φύσει καὶ σώματος αἰσθηθεῖ [ἐν] συνειληγῶς, ἡδονὴν δεχόμενον καὶ πόνον καὶ ὅσα ταύταις ἐγγενόμενα ταῖς μεταβολαῖς πάθη τοὺς μὲν μᾶλλον τοὺς δὲ ἦττον ἐπιταράττει.

1104 Plutarchus de oraculorum defectu cp. 17. Ἀλλὰ φαύλους μὲν, ἔφη, δαίμονας οὐκ Ἐμπεδοκλῆς μόνον ἀπέλειπεν, ἀλλὰ καὶ Πλάτων καὶ Ξενοκράτης καὶ Χρύσιππος, ἔτι δὲ Δημόκριτος.

1105 Sextus adv. math. IX 71. καὶ γὰρ οὐδὲ τὰς ψυχὰς ἔνεστιν ὑπονοῆσαι κάτω φερομένας (scil. εἰς Ἄιδου). λεπτομερεῖς γὰρ οὔσαι καὶ οὐκ ἦττον πυρώδεις ἢ πνευματώδεις εἰς τοὺς ἄνω μᾶλλον τόπους κουφοφοροῦσιν. καὶ καθ' αὐτὰς δὲ διαμένουσι καὶ οὐχ, ὡς ἔλεγεν Ἐπίκουρος, ἀπολυθεῖσαι τῶν σωμάτων καπνοῦ δίκην σκίδναιται. οὐδὲ γὰρ πρότερον τὸ σῶμα διακρατητικὸν ἦν αὐτῶν, ἀλλ' αὐταὶ τῷ σώματι συμμονῆς ἦσαν αἷτια, πολὺ δὲ πρότερον καὶ ἑαυταῖς. ἔσκηνοι γοῦν ἡλλοῦ γενόμενα τὸν ὑπὸ σελήνην οἰκοῦσι τόπον, ἐνθάδε τε διὰ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ἀέρος πλείονα πρὸς διαμονὴν λαμβάνουσι χρόνον, τροφῇ τε χρῶνται οἰκείᾳ τῇ ἀπὸ γῆς ἀναθυμιάσει ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα, τὸ διαλύον τε αὐτὰς ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις οὐκ ἔχουσιν. εἰ οὖν διαμένουσιν αἱ ψυχαί, δαίμοσιν αἱ αὐταὶ γίνονται.

2 ἐν deest apud Euseb. || δεχόμενον Euseb., δεχομένη Plut. codd.